

# ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У СРБИЈИ

ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У СРБИЈИ



ИВАЊДАНСКИ  
ОБИЧАЈИ  
У СРБИЈИ



# ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У СРБИЈИ







## Садржај

Увод .....	7
<b>Даница Ђ. Ђокић:</b> Ивањданска обредна пракса у Браничевском региону .....	11
<b>Звездана Д. Сџанојевић:</b> Ивањдан – Смзијана (Sânziana) .....	21
<b>Александар А. Рејџић:</b> Ивањдан у Понишављу .....	31
<b>Ксенија М. Михаић:</b> Ивањдански обичаји у Зрењанину и околини .....	39
<b>Снежана М. Шайоњић Ашанин:</b> Ивањданска обичајна пракса у Чачку и околини .....	53
<b>Јелена С. Арсеновић:</b> Ивањдан у Срему .....	65
<b>Гордана В. Пајић:</b> Ивањдански вашари у ваљевском крају .....	73
<b>Сузана М. Анђић:</b> Ивањдански сабор у Рготини .....	85



**Фотографија на корици:** Ивањдански венчићи, Рума 2022. (Јелена С. Арсеновић) | **На 2. сџрани:** Ивањски венци на Централној пијаци у Зрењанину, 2022. | **На 4. и 5. сџрани:** Ивањдански венци на звонима, освећење звона на Ивањдан, Љиг, 1942. (преузето из „Три јубилеја у Љигу“, извор С. Лазић) | **На 94. и 95. сџрани:** Брање ивањског цвећа



Ова публикација је резултат истоименог пројекта који је реализован средствима Министарства културе и информисања Републике Србије за 2022. годину.

## УВОД

**И**вањдански обичаји, као и други сегменти традиционалне културе, присутни су у животу савременог човека и на различите начине се интерпретирају у складу са свеукупним променама у друштву. Управо због тога наставили смо наша истраживања овог обичаја започета 2020. године и проширили их на друге крајеве Србије. Овогодишњи пројекат *Ивањдански обичаји у Србији*, окупио је етнологе из седам музејских институција који износе систематизовану теренску грађу приређену за овај Зборник. Искуство локалне заједнице у очувању овог празника представљено је у тексту професорке српског језика и књижевности.

У својој рецензији др Татјана Бугарски истиче: „Радови који су ушли у састав овог зборника значајно доприносе систематизовању знања о ивањданским обичајима у различитим деловима Србије. Аутори су посебну пажњу посветили променама које су настале у обичајној пракси током друге половине XX века и почетком XXI века. Интервјуи са саговорницима различитих генерација били су полазна основа за идентификовање промена и њихових узрока, као и тумачење данашњих облика обичајне праксе. Осим обичаја везаних за брање ивањског цвећа и лековитог биља, плетење венчића и других обичаја који се и у литератури наводе као најраспрострањенији елементи обележавања Ивањдана, аутори су детаљно описали и остале облике прослава које су специфичне за крајеве у којима су радили истраживања: градске прославе, манастирске славе, туристичке манифестације и вашаре.

Прикупљени подаци о савременом стању обичаја биће изузетно значајни приликом попуњавања Обрасца за упис елемента у Национални регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије. Аутори су велику пажњу посветили садашњем стању обичајне праксе и начинима на које је елемент угрожен, што је кључно у његовом прецизном дефинисању и развијању мера очувања које су неопходне за његову номинацију на Националну листу нематеријалног културног наслеђа.”







Даница Ђ. БОКИЋ  
Народни музеј Пожаревац

# ИВАЊДАНСКА ОБРЕДНА ПРАКСА У БРАНИЧЕВСКОМ РЕГИОНУ



Жена са убраним ивањданским цвећем, село Шљивовац, 2015. (фотографија: Миодраг Зупанц)

## ИВАЊДАНСКА ОБРЕДНА ПРАКСА У БРАНИЧЕВСКОМ РЕГИОНУ

*Айстпракѝ:* Ивањданска обредна пракса веома је жив елемент традиционалне културе браничевског краја. Рад је настао на основу теренских истраживања спроведених у последњих двадесет година, а посебно 2022. године. Браничевски регион је област на североистоку уже Србије, источно од реке Велике Мораве. Поред Срба, у њему живе и Власи, досељени из Ердеља током XVIII и XIX века. Обредна пракса везана за Ивањдан очувана је код оба народа. То се, пре свега, односи на плетење ивањданског венца, кићење капија и кућа, а код Влаха и гробова. Код српског становништва у области Млаве очуван је ритуал провлачења деце кроз венац ујутру на Ивањдан. У свим сегментима обредне праксе препознаје се општесловенски сложени ритуални комплекс, било да је остао очуван у виду веровања или ритуалне праксе.

*Кључне речи:* Браничево, венац, ивањско цвеће, провлачење, сунце



Ивањдан је веома значајан празник у читавом словенском свету. Празнује се 24. јуна по јулијанском, односно 7. јула по грегоријанском календару. Црква га слави као дан Рођења Светог Јована Крститеља, тако да се назива још и Свети Јован Летњи или Јовањдан. Према народној календарској обредној пракси, симетричан је Божићу.<sup>1</sup> Ивањдан се прославља у време летњег солстиција, а Божић у време зимског. Оба празника славе рођење и време новог почетка. Ритуална пракса, такође, има исто

симболичко значење. У прослављању Ивањдана доминирају култови сунца, ватре, природе и биља.

Обредна пракса везана за Ивањдан распрострањена је у читавом Браничевском округу. Уклапа се у општесловенски концепт уз регионалне и локалне специфичности. Територија Браничевског округа обухвата више антропогеографских целина: Хомоље, Млаву, Стиг, Пожаревачко Поморавље, Подунавље, Браничево и Звижд, у којима живи српско и влашко становништво. Данашња етничка слика Браничевског округа почела је да се формира у XVIII и првој половини XIX века услед појачане миграције становништва из југозападне Србије, са Косова, из Тимочке Крајине и Ердеља. Од тог времена, староседеоци ове области деле исти простор са новодосељеним становништвом развијајући се

<sup>1</sup> Л.Н. Виноградова и С. М. Толстој, „Ивањдан“, у *Словенска митологија енциклопедијски речник*, ур. Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић (Београд: Zepher Book World, 2001), 219.

под истим историјским, економским, друштвеним и политичким приликама. У раду је обрађена обредна пракса, која се обавља у западном и јужном делу Браничевског округа, односно у областима Пожаревачког Поморавља, Стига, Млаве и Хомоља.<sup>2</sup>

Осим назива Ивањдан, у већини области се за овај празник користи име Свети Јован Летњи или Јовањдан. Говори се да тога дана сунце три пута заигра на небу. Због тога се јавља и локални назив Свети Јован Игритељ, који се користио у селу Добрње у области Млаве. Име Свети Јован Игритељ је стари назив за овај празник. Забележен још почетком друге половине XIX века у области Рудника у Шумадији. Записао га је Милан Ћ. Милићевић, као и веровање по коме је тако назван. По једној варијанти, назив је настао по томе што је Свети Јован тако велики светац, да сунце „три пута застане на небу“, а по другој, да је Свети Јован три пута заиграо у утроби мајке када се она срела и пољубила са Богородицом.<sup>3</sup> Ово указује да данашњи локални назив овог празника има дубоке корене у српској културној баштини, у којој се преплићу хришћански елементи са старим народним веровањем и обичајима. У складу са именом празника и ивањданско цвеће се различито зове: ивањданско, ивањско, светојовањско или јованова трава.

Суштински елементи обредне праксе очувани су до данас, док су неки, још у прошлости, претрпели измене и остали запамћени у виду веровања. Тако је на пример, култ ватре, препознатљив за ивањданску обредну праксу, у Хомољу сачуван као веровање да се Ивањдан празнује „од ватре и Божијег огња“ и да би Бог запалио сено или сламу, ако би се нешто са њима ради тог дана.<sup>4</sup> Данас се на овај празник не ради ништа у пољу због временских непогода. Такође, некадашња пракса брања биља



Плетење венаца на пијаци, Пожаревац (2022)  
(фотографија: Даница Ђокић)



Жена са убраним ивањданским цвећем, село Шљивовац (2015)  
(фотографија: Миодраг Зупанц)

- <sup>2</sup> Хомоље је област која обухвата горњи слив реке Млаве, омеђен планинским масивима Хомољских планина и Бељанице, до Горњачке клисуре, одакле се наставља област Млаве у средњем току, до ушћа Витовнице. У наставку се пружа Стиг, до ушћа Млаве у Дунав. Пожаревачко Поморвље је одређено административном границом општине Жабари, на југу и града Пожаревца, на северу, до ушћа у Дунав.
- <sup>3</sup> Милан Ђ. Милићевић, *Животи Срба сељака*, (Београд: Просвета Баштина, 1984), 136-137.
- <sup>4</sup> Сава Милосављевић, „Обичаји српског народа из Среза хомољског“, *Српски етнографски зборник*, књ.19 (1913): 62.
- <sup>5</sup> Исто, 62
- <sup>6</sup> Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба* (Београд: Вук Караџић, 1990), 102.

на Ивандан, остала је очувана у веровању да су тог дана све биљке лековите. У Хомољу су почетком XX века, рано ујутру на Ивањдан жене брале богородичину траву, мишјакињу, издатљивицу, слез, љутић и друге лековите биљке. Везивале су их у китице и остављале на таван да се суше. Употребљавале су их касније као лек у различитим болестима.<sup>5</sup> Данашња пракса брања биља на Ивањдан/Јовањдан у браничевском крају није развијена као у неким другим деловима источне Србије. Не постоји одређен дан за брање лековитог биља. Дан посвећен ритуалном брању биља у браничевском региону био је Биљани петак. На Ивањдан или уочи њега, брало се биље за плетење венаца

#### *Ивањдански венац*

Главна обредна пракса у браничевској области односи се на брање биља и плетење ивањданског, односно светојовањског венца. Док је раније свака жена ишла да бере ивањско/светојовањско цвеће или траву и сама плела венце, данас се у већим срединама венци купују на пијацама где се плету на лицу места и продају.

Традиционалан модел подразумева брање биља у очи Ивањдана/Св. Јована у пољу на коме, поред ивањданског/светојовањског цвећа има и других лековитих биљака. Верује се да су тада све биљке лековите. Венци се плету претежно од ивањског/светојовањског цвећа коме се додаје хајдучка трава, кантарион, мајчина душица, љутић, млечика, а у Хомољу, још, и класје жита и бели лук. Бели лук су стављали у венац и у банатским херским селима и Лесковачкој Морави и качили их изнад улазних врата, да болест не би ушла у кућу.<sup>6</sup> Исто се ради у Жагубици и хомољским селима. У

Пожаревачком Поморављу, Стигу и области Млаве, поред осталог, уплиће се и цвеће из баште („све што је цветало у башти“), док се у влашким селима углавном користи само ивањско цвеће. Жене које у данашње време плету венце на пијаци труде се да ускладе традицију и естетику. Највише употребљавају ивањско цвеће и цвеће из баште, али се уплићу и кантарион, хајдучка трава, а посебно сунцокрет („сунчоглед“) да би венац био леп.

Венци су се плели или у очи Ивањдана или рано ујутру, пре сунца. Обичај да се плету у пољу, крај воде, остао је очуван само у сећањима. Плело се више венаца. Број и величина венаца зависило је од намене. Најчешће су се плели за капије, ређе за куће, а у српским селима у области Млаве и јужног Стига и за провлачење деце. У Ћовдину и Везичеву (српска села у области Млаве) раније су се правили мањи венци за све „вратнице“ у домаћинству – капију, тор, свињац, а већи, за провлачење деце. Влашко становништво је, осим за куће и капије, правило венце и за гробове покојника, за сваки гроб по један венац.

Венац треба да се окачи на Ивањдан пре сунца, тако да их данас у неким местима стављају увече да би ујутру „осванули пре сунца“. Верује се да је ивањдански/светојовањски венац „чувар куће“, да је штити од болести и утиче на општи напредак. Зато се чувао током читаве године. У Поморављу, Стигу и Млави венац је стајао на капији дан-два, а онда се качио на родно дрво. Сматрало се да није добро да се гази цвеће отпало са њега. У Хомољу се чувао у кући или остајао на кућним вратима до следећег Јовањдана. Користио се као лек или апотропејско средство. У селу Ћовдин (област Млаве) деца која много плачу купала су се у води у коју се исецка светојовањски венац.



Ивањдански венац са баштенским цвећем, Пожаревац (2022)  
(фотографија: Даница Ћокић)



Уплитање сунцокрета у венац, Петровац (2022)  
(фотографија: Даница Ћокић)



Ивањданско цвеће и хајдучка трава на пијаци, Петровац (2022)  
(фотографија: Даница Ђокић)

Венац је коришћен и у љубавној магији. У области Млаве се веровало да „ако девојка жели да је воли неки момак, треба да га погледа кроз светојовањски венац“. У Хомољу је, такође, био обичај да девојке плету венце, провлаче их кроз кошуљу и „прогледавају кроз њих момке, верујући да ће тако *проћледан* момак полудети за њима”.<sup>7</sup>

<sup>7</sup> Сава Милосављевић, „Обичаји српског народа из Среза хомољског“, 62.

<sup>8</sup> Словенска митологија енциклопедијски речник, 219.

<sup>9</sup> Веселин Чајкановић. *Речник српских народних веровања о биљкама*, (Београд: Српска књижевна задруга и Српска академија наука и уметности, 1985), 105.

<sup>10</sup> Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*, 102-103.

<sup>11</sup> Словенска митологија енциклопедијски речник, 312.

### Провлачење деце кроз венац

Провлачење деце кроз венац на Ивањдан, карактеристичан је ритуал у српским селима у области Млаве. Раније су се провлачила и у селима јужног Стига. Рано ујутру деца се провлаче кроз венац три пута на два начина. У првом случају, деца се провлаче тако што стану у круг венца окренута према сунцу, затим се венац диже на горе ка сунцу и баци напред. Дете поново стане у круг и венац диже на горе. Ово се понавља три пута. Други начин је да се венац спушта на доле, а затим дете искорачи напред из њега. Радња се понавља док се дете три пута не провуче („протне“) кроз венац. Затим се венац баца на кров где остаје да стоји. Ово се ради да би деца расла и била здрава. У селу Ћовдин кроз венац су се провлачиле и младе невесте, а у селу Велико Лаоле једна информаторка се и сама провлачила заједно са својом унуком ради здравља. Провлачење кроз венац забележено је у Бугарској. Тамо су млади, са искусним женама, одлазили рано ујутру на Ивањдан у поље да беру биље и у самом пољу правили велике венце кроз које су се провлачили да би били здрави.<sup>8</sup> У околини Бољевца кроз венац су провлачили „кржљаву децу да би боље напредовала”,<sup>9</sup> као и болеснике који се разболе у току године.<sup>10</sup>

У обредном поступку провлачења деце кроз венац спојено је више симболичких елемената, којима се жели постићи циљ обезбеђивања здравља и напретка најмлађих укућана. Символика ивањданског венца гради се на основу два елемента – значења које у обредној пракси има круг и значења које има биље. Круг означава границу затвореног, чуваног простора, која га штити од злих утицаја, нечисте силе и болести.<sup>11</sup> Улога биља у многим





Велики венац за провлачење деце, Петровац (2022)  
(фотографија: Даница Ђокић)

ритуалима потиче из практичних својстава његове лековитости и придавања магијске моћи у ритуалном деловању. На употребу одређених биљака утицао је и сам изглед биљке и њене особине. Уплетено у венац, ивањданско цвеће му је давало изглед сунца, а није занемарљива ни његова лековита моћ. Познато је да се ивањданско цвеће у традиционалној народној медицини користило за зарастање посекотина и против метиља код оваца.<sup>12</sup> Његово лековито својство и данас има примену у алтернативној медицини.<sup>13</sup> Исто се односи и на кантарион или богородичину траву,<sup>14</sup> хајдучку траву,<sup>15</sup> љутић<sup>16</sup> и

друго лековите биљке. Оне у себи акумулирају моћ природе неопходну за живот људи.

Провлачење је позната магијска радња у значењу почетка или враћања на претходно стање. Обавља се у циљу заштите или излечења.<sup>17</sup> У случају провлачења деце кроз ивањдански венац, циљ је заштита здравља и обезбеђивање напретка у смислу почетка у новом календарском циклусу. Обред се обавља у граничном временском периоду, када је снага сунца најјача. У словенској митологији, као и у многим другим, сунце се поштује као извор живота.<sup>18</sup> Та симболика присутна је у

свим обредима, нарочито, у оним који се обављају у његову част, какав је случај празновање Ивањдана. И сам венац исплетен од жутог ивањданског цвећа личи на сунце. Положај деце окренутих сунцу, дизање венаца увис ка сунцу и објашњење да се обред понавља три пута, јер сунце тога дана три пута заигра на небу, указују да је улога сунца као извора живота доминантна.

Бацање венца на кров куће везује се за симболику крова, као места које дели горњи простор од доњег, односно небо од света људи. Зато је кров погодан за многе врсте обредне комуникације.<sup>19</sup>

Према томе, провлачење деце кроз ивањдански/светојовањски венац представља обредну радњу којом се, у граничном времену и простору, остварује комуникација са светом природе чији је део и којој се увек враћа.

### Закључак

Симбол Ивањдана или Светог Јована Летњег јесте венац. Он има централну улогу у обредној пракси, која се обавља овог дана. По свом изгледу подсећа на сунце чији култ, поред биља, доминира у обредној пракси. Животна снага сунца у време његовог најјачег деловања преко венца и биљака, преноси се на све оно што је битно за једну заједницу. Венац штити, чува, лечи и утиче на раст и општи напредак. Обред провлачења деце кроз ивањдански/светојовањски венац је семантички заокружен пример ритуалног деловања. Ако је у хришћанском смислу Ивањдан посвећен рођењу Светог Јована, у народном календару је то дан посвећен сунцу.

### ЛИТЕРАТУРА

Виноградова Л.Н. и Толстој С.М. „Ивањдан“. У *Словенска митологија енциклопедијски речник*. Уредници Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић, 219. Београд: Zepter Book World, 2001.

Žikić, Sonja, Tobić, Danijela i Žikić, Goran. *Enciklopedija lekovitog bilja i pečuraka*, Pirot: Pi-Press Books.

Милићевић, Ћ. Милан. *Животи Срба сељака*, Београд: Просвета Баштина, 1984.

Милосављевић, Сава. „Обичаји српског народа из Среза хомолског“, *Српски етнографски зборник*, књ.19, (1913): 62.

Недељковић, Миле. *Годишњи обичаји у Срба*, Београд: „Вук Караџић“, 1990.

Чајкановић, Веселин. *Речник српских народних веровања о биљкама*, Београд: Српска књижевна задруга и Српска академија наука и уметности, 1985.

<sup>12</sup> Веселин Чајкановић. *Речник српских народних веровања о биљкама*, 105.

<sup>13</sup> Sonja Žikić, Danijela Tobić i Goran Žikić, *Enciklopedija lekovitog bilja i pečuraka*, (Pirot: Pi-press, 2014), 142-143.

<sup>14</sup> Веселин Чајкановић. *Речник српских народних веровања о биљкама*, 35-36 / Sonja Žikić, Danijela Tobić i Goran Žikić, *Enciklopedija lekovitog bilja i pečuraka*, 155-157.

<sup>15</sup> Исто

<sup>16</sup> Веселин Чајкановић. *Речник српских народних веровања о биљкама*, 170-171.

<sup>17</sup> Словенска митологија енциклопедијски речник, 449.

<sup>18</sup> Словенска митологија енциклопедијски речник, 522.

<sup>19</sup> Исто, 302.

## SAINT JOVAN'S DAY RITE PRACTICE IN THE BRANIČEVO REGION

### *Summary*

The Braničevo Region includes many anthropological and geographical areas in the north east of Central Serbia. Serbian and Vlachian inhabitants live in these areas. The Vlachs moved from Erdelj in 18th and 19th century. Both nationalities celebrate Saint Jovan's day of birth according to the traditional model with some local particularities.

According to the church calendar, Saint Jovan's Day is a day of his birth, and regarding the national calendar, the day of the celebration of summer solstice. It is confirmed by the belief that the Sun, on that day, dances three times in the sky and this is the reason for the name Saint Jovan the Dancer, which appears in some villages of the Braničevo region, as a local name. Both nationalities, perform certain rites which are cherished to current time on Saint Ivan's or Saint Jovan's Day, as it is also called. Making Saint Ivan/Jovan's wreath is a mutual rite as well as the belief that he is

a guardian of the household. Many wreaths are being made. They are put on gates and houses to protect them from diseases and provide general progress of the household. Vlachians decorate graves of their deceased and ancestors. Rite of children crawling through Saint Jovan's wreath is cherished in Serbian villages in the Mlava area. Children crawl three times because the Sun dances three times in the sky on that day. When they crawl, they face the Sun. If the children do that, they will grow up and be healthy. Regarding the fact that similar rite has existed earlier in east Serbia and Bulgaria, we conclude that it belongs to central Balkan cultural circle.

Danica Đ. Đokić, museum consultant  
National Museum Požarevac



Звездана З. СТАНОЈЕВИЋ  
Доња Порошаница, Мелница

**ИВАЊДАН – СМЗИЈАНА**  
(Sânziana)



Ивањско цвеће (З. Станојевић)

## ИВАЊДАН – СМЗИЈАНА (SÂNZIANA)

*Айсџракџ:* У раду се говори о прослављању Ивањдана код Влаха који живе у источној Србији. Обележја овог празника указују на далеку претхришћанску прошлост, а са хришћанством обреди почињу да се везују за Светог Јована и празник Ивањдан. Један сегмент овог рада везан је за значење назива празника, порекло и старину која се огледа и кроз митолошку песму „Јана Смзиана“, односно баладу о Сунцу и Месецу. Други сегмент је обележавање Ивањдана кроз обред брања биља од којих се плету венци, који имају заштитну улогу у једној породици и који се носе на гробље.

*Кључне речи:* Ивањдан, песма, смзијана, обреди, преношење



источној Србији вековима живе Власи, а заједно са њима и њихови обреди који календарски прате њихов живот, жеље, потребе, веровања. Многи обреди су нестали, неки се полако губе, а понеки још живе и представљају мост са далеком прошлосту која сеже у претхришћански период. На неки необичан, готово чудесан начин спајају се не само векови, већ миленијуми, разговарају на језику само њима знаном и разумеју се иако се начин живота готово коренито изменио. Са појединим изменама, са генерације на генерацију преноси се и чува културно наслеђе и открива једну нову димензију, један помало заборављени начин живота у коме су човек и природа били тесно повезани, разумевали се, говорили језиком који је савременом човеку непознат.

### *Значење речи смзијана/sânziana*

Иванчица (ивањско цвеће) је биљка жуте боје, пријатног мириса, која почиње да цвета у јуну, а најинтензивније цвета у првој половини јула када се и обележава празник Ивањдан. Расте на некошеним ливадама, на атару између двеју њива, поред путева, на местима где се не обрађује земљиште. Занимљиво је да превод речи са влашког, односно румунског, није везан за Ивањдан иако се за овај празник користи у обредним ритуалима. Превод речи би био везан за свету вилу (скраћеница: см/ sâp – света и zâpa – вила) или пак богињу Дијану (zeu-бог, zeiță-богиња; z(â)na) (D)iana – богиња или вила Дијана).<sup>1</sup> Значење речи нас одводи у претхришћански период, у време паганства и упућује на старину обреда који су вршили наши преци у одређено време календарске године како би комуницирајући са природом и натприродним бићима утицали на њих и помоћу тог немуштог језика својој

<sup>1</sup> Sânzienele și Ileana – Catchy; Sărbătoarea de Sânzienie în datini și superstiții – SaCalatorim.ro (11.11.2022)

породици, имању обезбедили благостање, а свету умрлих указали почаст као житељима једног другог света у који сви одлазимо. Ако узмемо у обзир да се Дијани на неким просторима Балкана као што је Далмација одаје почаст заједно са римским богом Силваном, богом земљишта које се не обрађује и међа између поља и шума, на коме и расте ивањско цвеће, можемо богињу повезати са називом овог цвећа. Доласком хришћанства, обреди почињу да се везују за Светог Јована и хришћански празник Ивањдан.

*Митолошка ђесма  
„Јана Смзиана“ / „Iana Sânziana“*

У потрази за временом настајања овог празника и разлозима због којих се слави, неке занимљиве одговоре може да пружи народна митолошка песма „Јана Смзиана“ / „Iana Sânziana“ односно балада „Сунце и Месец“ („Soarele și Luna“), која је у више варијанти позната у Румунији<sup>2</sup>, али се такође певала на територији више општина где живе становници Србије који се декларишу или као Власи или као Румуни. Песму сам забележила од Мирослава Чулиновића из Злота (околина Бора<sup>3</sup>, који ју је отпевао уз пратњу виолине и она је идентична као и песма коју је забележио професор Драган Стојањеловић од своје баке Милеве из Жагубице<sup>4</sup>. Певана је и у селима општина Петровац на Млави и Пожаревац, о чему су ми посведочили поједини мештани. Песма говори о трагичној љубави између девојке Јане и Сунца, односно између брата и сестре. Пошто је љубав забрањена, не може бити остварена, њихово венчање бива спречено, а актери бивају кажњени тако што Бог девојку претвара у Луну како се никад не би срела на небу са Сунцем.

Она извире када се Сунце гаси и понире када се Сунце рађа.

La vale, la vale  
Este-o casă mare  
Care-n ea șădeare  
Iană Sânziană  
Iană Sânziană  
Țeasă lana Țeasă  
Pânză de mătasă  
Să ne fie de casă  
Să ne fie de casă  
Pânză-n patru foi  
De noi amândoi  
De noi amândoi  
Doamne, Sântă Mărie,  
Cum poate să fie  
Soră și cu frace  
Soră și cu frace  
Să n-aibe păcate  
Să n-aibe păcate  
Duce, duce, frace  
Raiu să-l proâmbli  
Soțaior să-ți afli  
Pă nuntă să faci  
Să ne împreună  
Să ne cununăm  
Dacă păcat n-avem  
Da iel s-a dus  
Raiul l-a proâmblat  
Apele le-aflat  
Care a făcut păcat  
În apă i-au lepădat  
Unde-s șerprii ca miertieți  
Se proâmbă ca condrieți  
De frică să vieți



Девојчица у пољу са ивањданским венчићем (З. Станојевић)

Iar la ea s-a dus  
 Și așa i-a spus  
 Ma iel n-a crezut  
 Nici în Dumnezeu  
 Nici în femeie  
 Că păcat să fie  
 Aide, lană, aide  
 Șazi în cocie  
 Ai la cununie

Că păcat n-o să fie  
 Ea în cocie a săzut  
 Și-amândoi s-au cărat  
 Când ajuns la apă  
 La apă adâncă  
 Suflece mănâncă  
 Ea când a văzut  
 Din cocie a sărit  
 Ma nu s-au înecat  
 Ma spre ceri au zburat  
 Dumnezeu i-a blăstămat  
 Bine le-a rugat  
 Când luna să împlinească  
 Ea se primenească  
 Mică să stvoriaște  
 Nu să mai ajunge  
 Luna și cu Soare  
 Că și pă Dumnezeu îl doare

CÂNĆICU 'LU IANĂ SÂMDZĂIANĂ – Mileva  
 Škoprdić (забележио Драган Стојањеловић)

Сунце је симбол светлости, лепоте, савршеног. У овој песми бива кажњено због недозвољене љубави. У народној књижевности савршена лепота је урокљива, страда. Тако и у овој песми љубав трагично завршава и бива осуђена на патњу за сва времена.

Девојке у обреду за Ивањдан беру цвеће и плету венце у облику сунца (кунуње, кунуњије-венац, венчање). Да ли је плетење венаца од цвећа, које носи назив као и девојка из песме, посвећено љубави између Сунца и Јане (Луне), односно Дијане, богиње Месеца и подсећање, реконструкција незавршеног чина венчања у част богиње Дијане, за нас остаје непознаница, али не треба га занемарити као могућност.

<sup>2</sup> „Soarele și luna”, Mitică Burcea și Ion Păturică, <https://www.youtube.com/watch?v=-TEKVJGn6vc>

<sup>3</sup> „Iana Samziana”, Мирослав Чулиновић, <https://www.youtube.com/watch?v=97SApmYZUNQ>

<sup>4</sup> „Iana Samziana”, Милева Шкопрдић, <https://www.youtube.com/watch?v=9bNsSRhmy5Y>



### Обреди који се врше за Ивањдан

„Биљни свет има велику улогу у годишњем циклусу обичаја нашег народа. То проистиче из чињенице да ритмови вегетације на најбољи начин осликавају универзалну идеју сталног космичког обнављања исказану кроз релацију рађање – сазревање – смрт – поновно рађање (ускрснуће).“<sup>5</sup>

Јули је летњи месец, а биљке, цвеће, воће обележавају календарске празнике Ивањдан и Петровдан. Биље се бере, плету се венци. Оно има моћ да чува и заштити једну породицу и њене чланове током целе године, а младима помаже у остваривању љубави. Посебно лековито својство имају неке биљке ако се беру баш на ове дане и то до поднева док је сунце још младо. Жене су дан раније одлазиле на ливаде које нису кошене да беру ивањско цвеће. Оно је жуто, високо око пола метра, веома лепог мириса. Стављале су га на тканине торбе-трасте и тако носиле до куће. Од овог цвећа су се правили венци (Најпре се узму по три иванчице, а потом по две и оплету око њих. Исече се на дужину око 10 цм, па опет тако до краја, неких пола метра колико су иванчице дуге). Уочи Ивањдана и на ивањско јутро китиле су се капије венцима који су исплетени и намењени Богу, Богородици, Светом Јовану: „Сă фије кунуна дă сумзїјање лу Думњезеу, лу Сїнте Марија, лу зиуа дă астеу сă ње пазаске прă ној, копији ноштри, глуоћилии нуоштре, ћимпу ностру, кїмпу ностру, стуока ностра дă тоће њебуњацїлорљи, дї нуверј гријеј, дї апе марј, дă тоће сă ње пазаске шї сă ње ферјаске.“<sup>6</sup>

Остали венци се носе на гробље, ките се гробови, крст, каде се и намењују.<sup>7</sup> „Дан пре Ивањдана идеш да обереш иванчице, плетеш венце и правиш ките цвећа и сутрадан идеш на гробље, окитиш и



Брање ивањског цвећа (З. Станојевић)



Ивањско цвеће на торби – трасте (М. Драгуљевић)



Венци од ивањског цвећа (З. Станојевић)



Венац на капији (З. Станојевић)

намениш венце и цвеће.”<sup>8</sup> Након кићења гробова, враћа се кућама и спрема се ручак који се намењује живима за здравље, а умрлима за покој душа да ручају на оном свету као што живи ручају на овом.

<sup>5</sup> Даница Ђокић, „Биље у Ђурђевданској обредној пракси Браничевског краја”, *VIMINACIUM 10* (1995-1996.): 215-224.

<sup>6</sup> О овоме нам је говорила Десанка Миљковић (92 године) из села Мелница. 2014. године, (а стих на српском гласи: „Да буде овај венац Богу, Светој Марији, овом дану да нас чува, и нашу децу, наша поља, нашу стоку од свих невоља, тешких облака, великих вода, да нас чува од свега.”

<sup>7</sup> Звездана Станојевић, „Календар обреда Влаха са Хомољ”, *Национални савези Влаха*, (2015): 81-82.

<sup>8</sup> Радмила Германовић, 98 година, село Рановац, 2017. године, записи са терена



Венац од ивањског цвећа на гробу (З. Станојевић)

Занимљив је венац који се плете од ивањског цвећа кроз који се провлачи најмлађе мушко дете из породице. Венац је већи од других, да би могло да се провуче дете. Дете треба да буде окренуто према истоку. Венац се спушта одозго на доле, од дечје главе до стопала, ово се врши три пута тако што сваки пут дете искорачи, онај који држи венац говори: „Да га чува данашњи дан од зла, болести, да га чини здравим, срећним, јаким“, потом се баца на кров куће где стоји годину дана да чува укућане. У случају да венац падне, баца се поново на кров”<sup>9</sup> Постоји веровање да падање венца представља зло, нешто лоше ће се десити тој кући или по њене чланове. Овај обред забележен је у селу Рановац, општина Петровац на Млави, док у другим влашким селима општина Петровац, Кучево, Жагубица, Пожаревац по сведочењима испитаних мештана га нема.

Ивањдански венац којим се ките капија, врата и кров куће чува се годину дана. Он је заштитник куће и није добро да се скида до следећег Ивањдана када се замењује новим. По сведочењу, поједине жене које знају одређене магијске радње краду венац и напакосте кући и члановима те породице одакле је узет. Верује се да се ноћу пред Ивањдан отварају небеса и да бог пушта лек на росу која пада на биље и стога је оно лековито. На Ивањдан се бере то лековито биље (кантарион, хајдучка трава, мајчина душица). Оно се суши за чајеве или се потапа у уље да одстоји на сунцу две-три недеље како би се користило као лек. Ваља га брати преподне јер је тада лековито.

#### *С колена на колена*

Ивањдански обреди живе и данас. У њима учествују и старији и млађи, жене, али и мушкарци. Њихову првобитну функцију углавном знају старији, док млађи у обредима учествују, али праву улогу у потпуности не знају.



Провлачење детета кроз венац од ивањског цвећа  
(М. Милосављевић)



Израда венчића од ивањданског цвећа (М. Драгуљевић)

У разговору са мојим ученицима (село Мелница, општина Петровац на Млави) сазнала сам да већина њих зна да се за Ивањдан бере ивањско цвеће и да су и сами учествовали у брању иванчица са својим укућанима. Неки од њих то и даље раде, а неки више не, али укућани настављају традицију тако да је за сваки Ивањдан већина капија украшена ивањданским венцима. Поједини ученици су ми потврдили да уназад неколико година (две-три године) не беру и не плету сами венце, већ их купују код људи из села који плету за продају или их купују на пијаци. Разлог томе је недостатак времена запослених родитеља, али и лакши начин да се до венаца дође.

У намери да ученицима пренесем знање о културном наслеђу, да их упознам са животом наших предака, кроз различите школске и ваннаставне активности заинтересованим ученицима представљам обичаје и обреде и заједно учимо и од заборава чувамо народно благо. Као плод истраживачког рада и једна од наших активности у којима упознајемо живот наших предака настало је неколико филмова, међу њима је и филм о Ивањдану „Sânziana“ (QR код видео), који је наишао на леп пријем код етнолога и у свету етнолошког филма.



<sup>9</sup> Снежана Милосављевић, 53 године, село Рановац, 2015. године, записи са терена



#### ЛИТЕРАТУРА:

Ђокић, Даница, „Биље у Ђурђевданској обредној пракси Браничевског краја,” *VIMINACIUM 10 (1995- 1996)*: 215-224.

Срејовић Драгослав, Александра Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*, друго издање, Београд: Српска књижевна задруга, 1987.

Gruia Lucia (Lucia Gruia), *Plante spontane și cultivate utilizate în ritualuri religioase*, Blaj: Editura Buna Vestire, 2010.

Petrea Anamaria (Anamaria Petrea), *Studii etnobotanice în Munții Apuseni*, Napoca Star, Cluj- Napoca, 2001.

Станојевић Звездана, *Календар обрега Влаха са Хомоља*, Издавач: Национални савет Влаха, 2015.

Emil Cirkomniku, Ionuc Semuc, Lucian David, Adelina Dogaru (Emil Țircomnicu, Ionuț Semuc, Lucian David, Adelina Dogaru), *Sărbători și obiceiuri României din Bulgaria*, volumul I, Timoc, Editura Etnologică, București, 2017.

Emil Cirkomniku, Ionuc Semuc, Lucian David, Adelina Dogaru (Emil Țircomnicu, Ionuț Semuc, Lucian David, Cristina Mihală, Armand Guță), *Sărbători și obiceiuri României din Bulgaria*, volumul II, Timoc, Editura Etnologică, București, 2011.

#### ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

## SAINT JOVAN'S DAY (SÂNZIANA)

### *Summary*

Sânzienele și Ileana - Catchy; Sărbătoarea de Sânziene în datini și superstiții - SaCalatorim.ro (11.11.2022)

Saint Jovan's Day is a holiday of summer, sun, brightness and vital energy which summarizes in itself relation between the man and the nature, usual and supernatural, secular and irrational and magic. Galium verum (yellow bedstraw) is intermediary between Earth and Heaven, people and mythological creatures. Dealing with rite actions, time is being bridged, and the world of the alive and the dead is connected through the rites and they live parallel. Plants have magic power, they protect families from the evil, help them be healthy, find love, bear children. They also protect

animals, crops and they bring progress and welfare. For the contemporary man, different worlds become the same, they speak in the same language, they understand one another, harmony establishes again among them, and the whole cosmos lives anew as one inseparable unit. In spite the fact that the modern man loses his connection with nature and he does not recognize its voice any more, rites continue to live out of the respect towards ancestors as a spiritual heritage.

Zvezdana D. Stanojević  
Donja Porošanica, Melnica



Александар Р. РЕПЕЦИЋ  
Музеј Понишавља Пирот

# ИВАЊДАН У ПОНИШАВЉУ



Венчић изнад врата

## ИВАЊДАН У ПОНИШАВЉУ

*Апстракт:* Рад је настао на основу теренских истраживања током 2022. године и обухвата подручје Понишавља, односно села Присијан, Пасјач, али и село Куса Врана на територији општине Димитровград. Рад говори о прослави Ивањдана, као и о обичајној пракси становника овог краја. Народ је веровао у магијска и заштитна својства биљака, како би се обезбедила заштита целокупног домаћинства и стоке током године. Управо ивањско цвеће и бели лук су неизоставни елементи венчића који се плету за Ивањдан и каче на објекте у домаћинству. Раније је сам обичај за заједницу имао шири значај. Окупљао је младе девојке, а данас је модификован и свео се на породични обичај, односно млађи са старијим припадницама иду да беру лековито биље. Промене у начину живота у XXI веку учиниле су да се народно знање и веровање губи, као и значај самих биљака у народној медицини. У раду ће бити изнета и лековита својства биљака које се користе за прављење венчића за Ивањдан, као и улога жене и преношење знања са генерације на генерацију. Такође, у раду ће бити изнете модификације самог обичаја које су присутне у XXI веку и како сам обичај трпи промене.

*Кључне речи:* ивањско свеће, лековито биље, Понишавље, модификација

**И**вањдан или, како се у Понишављу назива, Свети Јован Биљобер један је од најзначајних празника у годишњем циклусу. Црква прославља рођење Светог Јована Крститеља 7. јула по новом или 24. јуна по старом календару.<sup>1</sup> Верује се да пољско цвеће, пре свега ивањска трава, има магијска и заштитна својства куће и окућнице, да ивањско цвеће штити домаћинство и стоку од болести. За разлику од других крајева у Србији, у самом Понишављу уочи Ивањдана нису се палиле ивањске ватре. Девојке

су зором одлазиле у поље и брале ивањско цвеће и остало лековито биље и од њега правиле венчиће које би се потом качило изнад улазних врата. Битно је исплести непаран број венчића, према речима Миле Панајотовић пореклом из села Барије, и окачити их изнад улазних врата, као и изнад врата торова и штала. Према речима Јасмине Џунић из села Куса Врана, за Ивањдан су се такође плели венчићи од ивањског цвећа и осталог лековитог биља које би девојке раном зором набрале и који би се качили на домаћинство, док би се изнад стаја и торова изметом стоке прилепљивали венчићи како би обезбедили здравље током целе године за стоку. Поред ивањског цвећа и белог лука, за венчић се бере следеће лековито биље: кантарион,

<sup>1</sup> Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски Митолошки речник* (Београд : Нолит 1970.) 159.



камилица, хајдучка трава, дивља нана, жито, цвет тикве. Набројано биље је саставни део венчића које се везује црвеним концем ради заштите од урока.

*Лековића својства биљака  
ивањских венчића*

Народ је од давнина препознао лековита својства одређених биљака. Управо у обичају око Ивањдана можемо видети које су то биљке, како се користе и која су њихова својства. У даљем тексту биће изнета лековита својства биљака које се уплићу у ивањданске венчиће.

*Ивањско цвеће* (броћац, броћика, иван-цвет, иванова трава, сириште, сириштица, жуто ивањско цвеће, госпин простирач, госпина стеља и јованова травица) – може се наћи готово свуда на планинским ливадама. Биљка достиже висину од 30 цм до 1м и има ситне жуте цветове. Према речима Васе Пелагића, користи се у лечењу црвоточине и метиља код оваца<sup>2</sup>. Такође, у народној медицини ова биљка је позната као диуретик, али се користила и као афродизијак<sup>3</sup>.

*Хајдучка трава* – у народу је позната још као ајдучица, столисник, спорош, папрац. Распрострањена је у свим деловима Србије. Достиже висину до 80 цм. Мирисна биљка са белим цветовима који су сакупљени у цвату на самом врху која се може наћи уз путеве, али и на ливадама. Користи се у народној медицини за видање рана, као и за грчеве у желуцу<sup>4</sup>.

*Дивља нана* – познатија још као мента, може да достигне висину до 1,2 м. Лако ју је препознати по јаком мирису ментола и у народној медицини играла је важну улогу у лечењу разних болести, пре свега у лечењу болести плућа, као и за варење.



Прављење венчића

*Жићо* – Жита имају највећу употребу у самој исхрани, како код људи, тако и код домаћих животиња. Управо из тог разлога се и у сам венац уплиће класје жита да би обезбедила родна година. Такође, зрна жита садрже комплексе витамина каротин који је извор витамина А, а у малим количинама садржи следеће витамине Б1, Б2, Е, К и ПП. Ови витамини највише се налазе у клицама.<sup>5</sup> Употреба пшенице је разнолика. Код нас се пре свега користи за припрему хлеба, али се од пшенице такође може добити гриз који је од нарочитог значаја у исхрани деце. Користи се и у осталим обичајима годишњег циклуса (крсна слава и Божић).

*Цвећ тикве* – бундева или тиква користи се за исхрану људи и домаћих животиња. Иначе је природни извор витамина А. Лековита својства саме тикве препознаје и Васа Пелагић и каже да се користи у лечењу свиња у народу, односно да се корен ове биљке користи у лечењу грознице код



Венчић изнад врата

- <sup>2</sup> Васа Пелагић, *Народни учитељ* (Београд: Слобода, 1974), 301
- <sup>3</sup> Милица Буха, *Ароматичне и лековите биљке у лечењу, у кухињи, у козметички – узгој, сакупљање, чување и употреба*, (Ниш: Флинпублицарт, 2006), 98
- <sup>4</sup> Васа Пелагић, *Народни учитељ*, 338
- <sup>5</sup> Драгана Латковић, *Гајење алтернативних њивских биљака*, (Нови Сад: Универзитет у Новом Саду Пољопривредни факултет, Фелтон, 2015), 30
- <sup>6</sup> Васа Пелагић, *Народни учитељ*, 297
- <sup>7</sup> Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*, (Београд: Антологија српске књижевности, дигитално издање Учитељског факултета Универзитета у Београду, 2009), <http://www.ask.rs>. (10.09.2022).
- <sup>8</sup> Сребрица Кнежевић, „Лековито биље и вегетација у народним схватањима“, *Гласило Подружине Српској лекарској друштва* Волумен 29 , Број 1, (2004), <http://www.tmg.org.rs/v290109.htm> ( 10.09.2022).
- <sup>9</sup> Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, 159

прасади. „Као лек она се даје овако: узме се корен од ње шраве ња свари добро у млеку, ња онда нали од њоја одвара – млеко једно њола чаше у усџа њолесној свињчетџа и држи сурлу увис једнако док њројуџа. То њреба чиниџи неколико њуџа на дан и болесџи ће њресџаџи друојој дана“<sup>6</sup>

Бели лук – у народним веровањима има пре свега заштитну моћ, тако да је поред венчића за Ивањдан, присутан током обичаја за Ђурђевдан као и у осталим обичајима годишњег циклуса, али и против демонских сила. Према Шпири Кулишићу „белим луком мажу сџоку њо слабинама њриликом њроџеривања кроз живу ваџру.“ Поред употребе у народној медицини и као јако магијско средство, бели лук има лекевита својства и користи се као антисептик. Према Веселину Чајкановићу, бели лук користи се у народној медицини и враџбинама, али и као лек од метиља<sup>7</sup>.

#### *Улоја жене у сакупљању лековитој биља за Ивањдан и сама церемонија брања*

У даљем тексту осврнућу се на саму улогу жене у сакупљању лековитог биља, а то нам управо омогућава богата етнографска грађа и на тај начин ближе ћемо сагледати саму улогу жене и њен значај у сакупљању лековитог биља.<sup>8</sup> Као што је раније поменуто, некада је у Понишављу постојао обичај да су девојке и жене раном зором одлазиле у поље да беру лековито биље. Управо тај церемонијални начин када је група жена одлазила у поље и препознавало одређено лековито биље, давало му је већу симболику и магијска својства (нпр. уколико момка погледа кроз венчић, онда ће се удати током године за тог момка<sup>9</sup>). Али оно најбитније је да се на тај начин преносило знање у самом препознавању



Брање биљака

биљака које се преносило са генерације на генерацију, односно са колена на колена. Тај пример можемо видети и данас у самом Понишаваљу. Девојчице радо одлазе са старијим женама у поље и на тај начин уче да разликују лековито биље, као и саму употребу биљака у народној медицини.

#### *Кађење сџоке*

У селу Куса Врана у општини Димитровград, ивањским цвећем које стоји на улазу у шталу кади се стока уколико којим случајем оболи, према речима Јасмине Џунић. Данас се обичај губи, имајућу у виду да је у самом селу остало свега

неколико домаћинстава и да имају мали број стоке. Наиме, уколико стока оболи, ивањским цвећем кадила би се сама животиња, али и простор у коме животиње бораве тако што би се одломило мало биља из венчића који виси на улазу у шталу, смотљак би се запалио и тиме би се стока окадила. Имајући у виду да кађење у животу људи има практичну и лустративну верску улогу, можемо видети да су људи са ових простора користили кађење за терање демона и болести. У *Српском митолошком речнику* стоји да се „зјушавањем димом ѓроіна іамаг и свако зло од месіа сїановања“.<sup>10</sup> Овај обичај се није задржао и није присутан у осталим селима која су била обухваћена овим пројектом.

### Модификације Ивањдана и венчића

Као што је раније поменуто у раду, венчићи су се правили код куће, били су везани за заједницу једног села, а постојала је и сама церемонија брања лековитог биља, која се на жалост изгубила услед миграција становништа из села у градове. Данас се ивањски венчићи могу наћи на пијаци и велики број људи их продаје у последњих пар година, што раније није био случај. Такође, сам обичај је претрпео још једну веома битну модификацију, а то је само време одласка по ивањданско биље. Наиме, према речима Миле Панајотовић, раније се по биље одлазило у зору, а данас се због стила живота по биље иде дан раније у вечерњим часовима. Такође, раније је по биље ишла група девојка. Данас то није обичај и сам чин одласка у поље се изобичајио. Задржала се само симболика стављања венаца на улазу у станове и куће у самом граду, али и у самим селима Понишавља која данас броје двоцифрени број кућа, док је у неким селима и једноцифрен.



<sup>10</sup> Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, 174



### ЛИТЕРАТУРА

Буха, Милица. *Ароматичне и лековите биљке у лечењу, у кухињи, у козметички – узиој, сакуљање, чување и употреба*, Ниш: Флнпублицарт, 2006.

Драгана, Латковић. *Гајење алегричних њивских биљака*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Фелтон, 2015.

Кнежевић, Сребрица. „Лековито биље и вегетација у народним схватањима“, Гласило Подружнице Српског лекарског друштва Зајечар, Волумен 29, Број 1 (2004) <http://www.tmg.org.rs/v290109.htm> (10.09.2022).

Кулишић, Шпиро. Петровић, П. Ж., и Пантелић Н. *Српски митолошки речник*, Београд: Нолит, 1970.

Пелагић, Васо. *Народни учитељ*, Београд: Слобода, 1974.

Чајкановић, Весели. *Речник српских народних веровања о биљкама*, Антологија српске књижевности, дигитално издање Учитељског факултета Универзитета у Београду, 2009, [www.ask.rs](http://www.ask.rs). (10.09.2022)

## SAINT JOVAN'S DAY IN PONIŠAVLJE

### *Summary*

Saint Jovan's Day custom has undergone many modifications and changes during 21st century in Ponišavlje. Instead of picking flowers at dawn, they are picked the day before and wreaths can be bought at the market and that has not been done several years ago. Also, in the area of Dimitrovgrad, because of less number of cattle as well as migrations village-town, they do not make wreaths as we can see in this work. The role of a woman has been changed, too, i.e. community. Young women from the village gathered together on Saint Jovan's Day and they formed compact community and nowadays it has been changed. Women

do not go together anymore, and everyone of them goes with a young girl from her family. Custom that has once gathered together the community, nowadays gathers families. It has undergone many modifications. In any case, wreaths are made and bought because of protection, and they are still present, Galium verum or yellow bedstraw, garlic and red thread are essential elements of the wreath.

Aleksandar R. Repedžić  
The Museum of Ponišavlje Pirot



Ксенија М. МИХИЋ  
Народни музеј Зрењанин

# ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У ЗРЕЊАНИНУ И ОКОЛИНИ



Ивањски венац украшен белим луком на Централној пијаци у Зрењанину (2022)

## ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У ЗРЕЊАНИНУ И ОКОЛИНИ

*Айсџтракџи:* У раду је обрађена тема о обичајима прослављања Ивањдана у Зрењанину и околним насељеним местима. Ивањдан се слави 24. јуна по јулијанском, а 7. јула по грегоријанском календару и посвећен је рођењу Светог Јована Крститеља. Обичајне радње код народа за овај празник биле су: брање ивањског и лековитог биља, плетење венчића, паљење и прескакање обредних ватри, посећивање лековитих извора, обредно купање, девојачка гатања и одлазак на гробље и поштовање култа мртвих. Средином 20. века већина елемената овог обичаја су се гасила или модификовала због савременог начина живота. Код становништва српске припадности у Зрењанину и околним насељеним местима обичаји око Ивањдана су брање ивањског цвећа и плетење венчића који се стављају на кућу или врата, и одлазак на гробље. Мађарско становништво католичке вероисповести у Зрењанину прославља овај празник уз плетење венчића и стављање на врата и надстрешницу, и паљења и прескакање ватре. Летња солстиција, која се поклапа са Ивањданом је важан догађај у природи и међу нашим становништвом које се претежно бавило земљорадњом и сточарством, јер у том периоду долази до промене сунчеве путање, а с тим и до промене климе која је битна за плодну аграрну годину. Због тога су типични обичаји који подражавају соларану симболику – плетење венчића, паљења обредних ватри.

*Кључне речи:* Ивањдан, обичај, сунце, ивањско цвеће, венчићи, гробље, обредне ватре, чистилачке моћи, заштитне моћи.

**К**алендарски празници су сегмент традиционалне културе који је најбогатији обичајима. У обичајима се одражава однос човека према природи и покушај да се утиче на земљорадничку производњу која је важна за економску сигурност народа. У нашој традицији постоји мноштво празника и обредних радњи које се везују за њих са намером да се обезбеди здравље и срећа за породицу и кућу, плодност за стоку, да се осигура богата летина, заштити од злих духова, за опште благостање.

Ивањдан се празнује 24. јуна по старом, а 7. јула по новом календару. На тај дан се прославља рођење Светог Јована Крститеља познатије као Ивањдан. Религијско-магијска обредна пракса Срба обухвата културне елементе из паганске, анемистичке, старословенске и хришћанске религије. Верује се да је празник Ивањдан повезан са сунцем и летњем солстицију, јер сунчева енергија тада достиже свој врхунац, а потом почиње да слаби. Соларни основ Ивањдана се примећује када, по народном веровању, Сунце на небу застане



и заигра, због чега се назива и Св. Јован Игратељ.<sup>1</sup> Летња солстиција је важан догађај у природи и међу нашим становништвом које се претежно бавило пољопривредом, јер у том периоду долази до промене сунчеве путање, а с тим и до промене климе, која је битна за плодну аграрну годину. Због тога су типични обичаји који подражавају соларну симболику – плетење венчића, паљење обредних ватри.

Основне обредне радње које су се обављале за време Ивањдана код становништва у Србији јесу: брање ивањског и лековитог биља, плетење венчића, паљење обредних ватри, девојачка гатања, посећивање лековитих извора и обредно купање, одлазак на гробље и поштовање култа мртвих. Многа веровања и обичаји који су раније били континуирани данас су нестали или су модификовани због савременог начина живота.

У овом тексту сам користила литературу која је релевантна за ову тему и спровела сам теренско истраживање у коме сам користила метод интерактивног интервјуа и посматрања. Истраживања сам вршила у Клубу за стара и одрасла лица при Геронтолошком центру Зрењанин (14.6.2022), на манифестацији поводом Ивањдана у Мужљи<sup>2</sup> (25.6.2022), на Централној пијаци у Зрењанину (7.7.2022) и у породичној кући С.Ђ. у Зрењанину (13.8.2022). Иако ми је терен био у Зрењанину, многи саговорници су се доселили из околних села, па су обичаји донети и задржани. У тексту ћу дати увид у емпиријску грађу коју сам сакупила на овим локацијама. Изузетно сам захвална свим испитаницама и испитаницима који су издвојили време и били ради да помогну и сарађују у овом истраживању.

Када говоримо о елементима који су заступљени код становништва српске припадности православне конфесије у Зрењанину и околини,



Ивањски венац на Централној пијаци у Зрењанину (2022) фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

који славе Ивањдан 7. јула, то су: брање ивањског цвећа, плетење венчића који се стављају на кућу или врата и одлазак на гробље. Ови елементи су били присутни и у прошлости у Зрењанину и селима у околини. Сви испитаници<sup>3</sup> који прослављају 7. јула су ми потврдили да „за Ивањдан код нас нису била велика славља“. Како су ми рекли испитаници: „основно је да се исплете венац и да се оде на гробље.“<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Слободан Зечевић, *Мошви наших народних веровања о летњој солстицији* (Београд: Гласник Етнографског музеја 33, 1970), 30.

<sup>2</sup> Мужља је градско насеље Зрењанина са већинским становништвом мађарске националне припадности.

<sup>3</sup> Теренска грађа, Ивањдан, 14. 6. 2022. и 7. 7. 2022.

<sup>4</sup> Теренска грађа, Ивањдан, 14. 6. 2022. и 7. 7. 2022.



Ивањски венац на породичној кући С. Ђ. у Зрењанину, (2022), фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

### Брање ивањској и лековијој биља

Ивањдан је празник у ком велики значај има култ биља, здравље и вегетација. Зечевић објашњава да се биље бере рано ујутру, пре свитања сунца. Тада жене одлазе у поље или ван насеља, како би набрале растиње које ће им бити потребно ради заштите током целе године. У неким крајевима земље се због тога празник назива Биљобер.<sup>5</sup> Поред ивањског цвећа жуте боје, за плетење венчића брало се пољско, баштенско и суво цвеће, најчешће броћика, хајдучка трава, мајчина душица, милодух, кантарион, бели лук, клас жита. Ово биље је имало магијску моћ и користило се у народној медицини с циљем да заштити укућане, стоку и дом од болести и злих сила, као и за обезбеђивање плодности.

Обичај брања ивањског цвећа и биља за израду венчића уочи празника је и даље значајан елемент, али у одређеној мери измењен. Деведесетих година Мила Босић је истраживала ивањданске обичаје у Војводини и објашњава да су се сачували, са разликом да у брање више не иду младе девојке, већ то раде деца и старије жене, које цвеће односе кући и плету венце.<sup>6</sup> Испитанице које сам интервјуисала кажу:

„Купујем цвеће у Мужљи. Нисам ишла да берем ништа, јер се бојим. Кажу да има змија и заражених крпеља.”<sup>7</sup>

„Где да плетем, има да се купи на пијаци. Морам да идем на њиву... Сад може да се уплете од баштенског цвећа и направи се венчић.”<sup>8</sup>

Саговорница С. Ђ. (рођ. 1962) из Зрењанина објашњава да јој је венац исплела комшиница која продаје по насељу. Комшиница има своје редовне купце, па сваке године они који не умеју да плету

<sup>5</sup> Слободан Зечевић, *Мотиви наших народних веровања о летњој солстицији* (Београд: Гласник Етнографског музеја 33, 1970), 36.

<sup>6</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад, 1996), 353.

<sup>7</sup> Испитаница са Централне пијаци која продаје ивањске венчиће.

<sup>8</sup> Испитаница Смиља Стојић (рођ. 1937) из Зрењанина, родом из Кумана.

а желе венац за своју кућу купују код ње. Такође, испитаница са пијаце која продаје цвеће каже да у последње време венчиће наручују телефоном.

Све је мање убраног ивањског цвећа које може да се нађе на пијаци. Често жене не беру јер немају могућности или времена да оду у поље, или се плаше инсеката и гмизаваца, како једна саговорница каже.

У селима је раније било неопходно имати ивањско цвеће које је домаћин или домаћица убрала у пољу. Данас старије жене углавном купују цвеће, како оне које продају на пијаци, тако и оне жене које плету венце код своје куће. Неки од саговорника су ми рекли да им је изузетно важно да имају венчиће само од ивањског цвећа.

„...Гледам на пијаци, некад буду од чистог ивањског цвећа, само да се оплете и то је баш право за тај дан... Обично се набере цвеће по њивама пре Ивањдана, мада у последње време купују се на пијаци, и онда ко нема прилику да оде на њиву, купи венац са пијаце. У селу се увек ишло на њиве, знам кад иду негде трактором увек ми брат набере и каже: *Ја сам донео ивањској цвећа. Иде Ивањдан.*”<sup>9</sup>

„Раније је било изричито важно да се плету венци само од ивањског цвећа, касније су почели да се убацују још неки цветићи, али прави венац је морао бити од чистог ивањског цвећа.”<sup>10</sup>

Саговорници из Мужље су рекли да су брали ивањско цвеће док су остали купили на пијаци или из Мужље. Са потрошачким друштвом дошло је до комерцијализације неких елемената обичаја, па се тако плету венчићи и од разних цветова и биља. Од друге половине 20. века се могу видети венчићи по кућама или на пијаци у којима су уплетени разни шарени цветови. У Зрењанину и околним селима образац се мењао као и свуда, па се данас може

видети венчић само од сувог и пољског цвећа без ивањског или украшен белим луком, ружом, сунцокретом и разним цветовима.

„Не стављам бели лук, само венац од ивањског цвећа прошаран неким цветом ако имам у кући, ружу или тако нешто... Мој комшија, додуше, он ставља. Видела сам да ставља, али ја лично не стављам.”<sup>11</sup>

„Била сам да продајем у Новом Саду и сви су ми тражили са белим луком и са житом, клас жита. Онда сам ставила два класа жита на једну страну, а бели лук не сме да стоји у венцу, него треба да виси. То се ставља на кућу.”<sup>12</sup>

Мила Босић пише да се у неким селима Војводине у венчић стављао бели лук који по веровању штити од злих сила и свих невоља у кући и у вези са кућом.<sup>13</sup> У банатским херским селима венчић се стављао на врата од кухиње са уплетеном главицом белог лука.<sup>14</sup> У Зрењанину и околини мали број

<sup>9</sup> Испитаница Славна Јевремов (рођ.1947) из Зрењанина, родом из Меленаца.

<sup>10</sup> Испитаница Смиља Стојић (рођ. 1937) из Зрењанина, родом из Кумана.

<sup>11</sup> Испитаница Драгиња Миловић (рођ. 1957) из Зрењанина.

<sup>12</sup> Испитаница са Централне пијаце која продаје ивањске венчиће.

<sup>13</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад, 1996), 355.

<sup>14</sup> Миле Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба* (Београд: Вук Караџић, 1990), 102.

<sup>15</sup> Испитаница Смиља Стојић (рођ. 1937) из Зрењанина, родом из Кумана.



Продаја и плетење венца на Централној пијаци у Зрењанину, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин (2022)



Ивањски венац украшен белим луком на Централној пијаци у Зрењанину, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин (2022)

људи је украшао венац белим луком који је у неким деловима Србије неизоставан. У извесној мери ова биљка се у последње време појављује у венчићима, али би требало да се прати да ли ће их бити више наредних година.

За банатску равницу жито има важну улогу у животном, симболичком и магијском смислу.

„Ивањдан је познат по томе што се од сутрадан почиње да коси жито. До Ивањдана нема косидбе жита, него кад прође. То је онда било ручно. Машине вршалице које су врле жито, уђу у једну улицу, ураде целу, и са једне и са друге стране. Онда су жене кувале за раднике обавезно паприкаш, пеку се крофне, и сви дођу да се послуже и једу, и ми деца смо трчали за машином, онда је то нама било интересантно.”<sup>15</sup>

Бројни су ритуали у којима је жито важан симбол за обичаје животног циклуса (уз жетву са ритуалима за поспешивање плодности, уз свадбе, сахране, даће) и календарске празнике (Божић, слава, Задушнице). Један од обичаја уз жетву је ритуал за поспешивање плодности. Први или последњи сноп жита се увеже у „божју браду” и чува у кући до следеће сетве. Зрна из овог снопа користе се као прва

у сетви наредне године, али и за обредне хлебове, па и за славски колач.<sup>16</sup>

*Плеићење венчића и стављање  
на објекте*

Кључни елемент у прослављању Ивањдана јесте плетење венчића и стављање на врата куће, капије и друге објекте у самој кући или дворишту. У *Српском миѠолошком речнику* аутори сматрају да се венци праве управо због магијске улоге круга, што у народном веровању симболизује Сунце.<sup>17</sup> Сам венац има већу апотропејску моћ од цвећа, јер су се сва лековита и магијска својства биља и трава усмерила на заштиту куће и укућана од болести и злих сила.<sup>18</sup> Мила Босић пише да се по ивањским венчићима распознају српске куће.<sup>19</sup> Међутим, ово истраживање је показало да становништво мађарске припадности у Мужљи венчиће качи „исто као и код вас (становништво српске припадности – прим. К.М.) на улаз куће, али само не на капију, него под надстрешницом. То је чуваркућа, стоји целе године на кући па се замени новим венчићем“.<sup>20</sup> Овај податак ме је зачудио, јер сам од појединих етнолога чула да је ивањдански венац на вратима знак да улазите у српску кућу.<sup>21</sup> Како је Зрењанин мултикултурна средина, претпостављам да је мађарско становништво Мужље и српско становништво вековима градило заједничку егзистенцију, па се и ивањдански венац „уплео“ у суживот. О овој теми планирано је детаљније истраживање у наредном периоду.

Венац се ставља на кућу до следећег Ивањдана, односно док се не набави или исплете нови, па се стари венац запали. Испитаница Розалија Косо из Мужље прича да венац запали у свом дворишту после празника. Овај обредни елемент је редак,



Ивањски венац на породичној кући Розалије Косо у Мужљи, фотодокументација Етнoлошког одељења Народног музеја Зрењанин (2022)

али заступљен и код становништва мађарске и код српске националне припадности.

Ивањске венце у Војводини су користили и у љубавној магији. Мила Босић пише о веровању по коме ако момци украду венац с куће, те године се девојка неће удати, па се у многим селима Баната венчић бесио на кућни забат како га момци не би украли.<sup>22</sup>

„Раније, одемо на таван, венац закачимо на врпцу и спуштамо и тако лепо виси. А окачимо на капију.“<sup>23</sup>

На моје питање: „Да ли вам је познато да је Ивањдан девојачка слава, да је он важан дан за младе девојке које треба да се удају?“ – ником од саговорника овај обичај није био познат, нити српском нити мађарском становништву. Претпостављам да у селима у Зрењанину овај елемент није био толико заступљен или уопште није постојао, стога моји испитаници нису били упућени да ми кажу нешто више о њему.

<sup>16</sup> <https://www.zrenjaninski.com/slobodno-vreme/boziju-bradu-mozete-videti-u-jednoj-gradskoj-ustanovi> (9.11.2022.)

<sup>17</sup> Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић, Никола Пантелић, Српски митолошки речник (Београд: Нолит, 1970), 68.

<sup>18</sup> Слободан Зечевић, *Мотиви наших народних веровања о летњој солстивици* (Београд: Гласник Етнографског музеја 33, 1970), 37.

<sup>19</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад, 1996), 355.

<sup>20</sup> Испитаница на манифестацији поводом Ивањдана у Мужљи.

<sup>21</sup> <https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2953/priroda/4068717/venac-od-cveca-simbolika-ukras.html> (19.8.2022.)

<sup>22</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад, 1996), 356.

<sup>23</sup> Испитаница Славна Јевремов (рођ. 1947) из Зрењанина, родом из Меленаца.

<sup>24</sup> Испитаница Драгиња Миловић (рођ. 1957) из Зрењанина.

<sup>25</sup> Испитаница Славна Јевремов (рођ. 1947) из Зрењанина, родом из Меленаца.

<sup>26</sup> Испитаница Смиља Стојић (рођ. 1937) из Зрењанина, родом из Кумана.

### Оглазак на гробље

Још један обичај који је врло важан код прослављања Ивањдана јесте одлазак на гробље и поштовање преминулих. У народној религији Срба је значајан и врло изражен култ мртвих. Сви саговорници српске припадности су ми рекли да носе на гробље ивањданско цвеће као букет и/или венац, али је разлика у томе када их носе. Неко носи увече уочи празника, а неко ујутру за Ивањдан.

„То нам је обележје, венац на кући уочи Ивањдана и одлазак на гробље са венцем или букетом сутрадан. Однесем на гробље код родитеља и код брата. Ако не успем да уплетем, однесем у вазу, ставим као букет, често не могу да вежем или не стигнем.“<sup>24</sup>

„Венац се вече уочи Ивањдана истакне на кућу, и тако предвече-поподне носи и на гробље... Снаја носи брату, тако да ја направим букетић од ивањског цвећа и још неког цвећа за вазу, а код родитеља стављам венац.“<sup>25</sup>

„Плете се и пре заласка сунца носи на гробље, а ујутру смо качили на кућу... Раније кад се иде да гробље, не може да се иде раније него у 11 сати, а сад можеш цео дан, од ујутру до увече.“<sup>26</sup>

Постоје мале разлике у обичајима од села до села и од улице до улице. Свако је научио од својих родитеља или фамилије, а често је додао нешто своје због савременог начина живота. Становништво се преселило из села у градове, али је обичаје задржало, иако смисао и суштину углавном не знају. Неспорно је да становништво има потребу да обележи празник, иако то практикује „ради обичаја“ или зато што „тако треба“.

„Што ја кажем: Неко пита зашто је то тако, тако сам научила од бабе, маме, родитеља. Никад нисам

питала зашто је то тако – па тако треба, једноставно се преносило с колена на колена. Млади хоће да им објасним зашто је то тако – не знам, никад нисам питала. Ако то тако треба да буде и ако су то тако рекли родитељи, значи то тако треба да буде, треба да се пренеси.”<sup>27</sup>

### *Паљење и прескакање ватре*

Мила Босић каже да је обичај паљења ватри у Банату познат само спорадично.<sup>28</sup> Овај ритуал уочи или на дан летњег Светог Јована је врло стар и може да се сматра словенским, па и европским обичајем. У књизи „Златна грана”, Фрејзер пише о ватрама–радосницама, код европских народа које су се за Ивањдан палиле, а народ је играо око њих и прескакао их је.<sup>29</sup> Сима Тројановић сматра да је „ватра најузвишенији симбол и душа целокупне људске цивилизације”<sup>30</sup>. У Србији је култ ватре такође имао значајну улогу. Култом ватре су представљене вишеструке идеје и обухваћени су, осим саме ватре, природне појаве које изазивају ватру као што је гром, преко нусефеката – гар, пепео, дим, до предмета који су у вези са ватром као што су свеће, кандило.<sup>31</sup> Она има мистичну и натприродну снагу, па долазе до изражаја представе о њеној чистилачкој и заштитничкој моћи. Код обредних ивањских ватри сматра се да постоји прочишћујућа моћ, па према традицији и веровању они који буду скакали изнад ватре, појединачно или у паровима, држећи се за руке, биће очишћени од сваког зла и осигураће срећу и здравље у наредној години.

Већ сам напоменула да се моји саговорници православне вероисповести не сећају обичаја паљења ватри.



Ивањско цвеће у букету са сунцокретима за гробље, Драгиња Миловић, 2022. год, фотодокументација Етнологшког одељења Народног музеја Зрењанин (2022)

„Не, то нисмо никад. Ми само палили на Лазареву суботу и кад се пали Бадњак. Иначе, код нас у Банату то није било.”<sup>32</sup>

У градском насељу Мужља, становништво мађарске припадности традиционално прославља Ивањдан уз такмичење у кувању паприкаша, разноврсним кулурно-уметничким програмом за децу и одрасле, уз продају сланих и слатких послastiца и прескакање ватре, што је најзанимљивије. Елемент



Свештеник изговара молитву пре прескакања ватре у Мужљи, 2022. године, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

обичаја који је присутан код обе популације је плетење венаца и стављање на врата од куће. Сваке године се организује радионица у којој се праве и продају ивањски венчићи. Ноћ уочи Ивањдана прослављали су Ивањдан у удружењу „Ремус – неговаоци старих обичаја“, а у суботу, 25. јуна, када је манифестација славе „због викенда, да се мало окупимо“. Манифестација је организована у парку код Месне заједнице Мужља. На почетку манифестације приставља се папикаш, као што је раније било код становништва српске припадности, а на крају се прескаче ватра, игра и пева уз њу. Ватра се углавном палила на истакнутом месту, као што је случај и овде. Када сунце зађе, запали се ватра, прилазе сви учесници и жене у свечаним ношњама, са јабукама и венчићима. Свештеник освешта ватру и чита молитву (Оче наш) са присутнима. Када се молитва заврши, жене играју и певају око ватре (три пута) и бацају јабуке петроваче у ватру. На крају, сви који желе прескачу ватру.

„Верованье је да ватра чисти дух, да се очисти, зато се прескаче. Сачека се мало да одгори да може да се прескаче, верује се да се душе прочисте док се прескаче ватра. Деца једу јабуке које су се испекле у ватри.“<sup>33</sup>

На питање да ми кажу више о јабукама:

„То је обичај да се бацају јабуке, јабуке кад се бацају, већином се бацају у жар, онда се ваде напоље па се онда једе. Кажу да тад има неко дејство, да чува здравље.“<sup>34</sup>

Као што смо рекли, паљење ватре распрострањено је широм Европе, па не чуди што је ова светковина и даље „жива“ у Мужљи уз помоћ општинских власти, иако код већинског становништва Зрењанина није заступљен овај обичај. И овде је раширено веровање у лустративне и апотропејске

<sup>27</sup> Испитаница Славна Јевремов (рођ. 1947) из Зрењанина, родом из Меленаца.

<sup>28</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад, 1996), 352.

<sup>29</sup> Џејмс Џорџ Фрејзер, *Златна грана* (Београд: Иванишевић, 2003), 589.

<sup>30</sup> Сима Тројановић, *Ватра у обичајима и животи српског народа* (Београд, 1930), 4.

<sup>31</sup> Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова* (Београд: Нолит, 2004), 70.

<sup>32</sup> Испитаница Славна Јевремов (рођ. 1947) из Зрењанина, родом из Меленаца.

<sup>33</sup> Испитаник са манифестације поводом Ивањдана у Мужљи.

<sup>34</sup> Испитаник са манифестације поводом Ивањдана у Мужљи.



моћи ватре. Она се прескаче као „чистилачки елемент који чисти људе, животиње и биље спаљивањем и уништавањем штетних елемената (било физичких или духовних), који прете болешћу и смрћу“. Раније су домаћини узимали један угљен и кадили кућу, ради здравља људи и стоке. Препостављам да деци дају јабуке из обредног жара да би била здрава, јер су додиривале гар и остатке ватре, па су тако преносиле заштиту од болести. Ватра се такође прескаче у паровима ради здравља, среће и плодности. Овај обичај се обнавља у мужљанској заједници уз помоћ културно-уметничких друштава, цркве, градске власти.

Зрењанинско становништво прославља Ивањдан брањем биља, плетењем венаца, одласком на гробље и паљењем и прескакањем ватре. Живот у мултикултуралним срединама указује да су традицијске културе део интеграцијских процеса изазване миграцијама и мешањем становништва. Савремени човек има тежњу да понављањем ритуала осети и препозна традиционални колективни, локални или етнични идентитет.

Данас се ивањдански обичаји и даље прослављају, али у измењеној форми. Религијска обредна пракса се углавном изгубила у савременом и комерцијалном друштву. Раније је сеоско аграрно становништво живело од пољопривреде, па је имало потребу да обавља магијске и ритуалне радње за време празника, јер су тако обезбеђивали добре усеве, здраву стоку или милост злих сила. У данашње време, са модернизацијом, урбанизацијом и променом друштвеног система, обичаји се мењају, поједностављују или нестају и често се губи њихов смисао и функција. Ипак, иако неки становници не знају сврху плетења венчића или значај ношења ивањског цвећа на гробље ближњим, они сваке



Прескакање ватре у Мужљи, 2022. године, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин



Обилазак око ватре и бацање јабука у ватру, Мужља, 2022. године, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

године имају потребу да обележе овај празник и истакну групни идентитет и свест о сопственој личности.



Продаја ивањског цвећа на Централној пијаци у Зрењанину, 2022. године, фотодокументација Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин

#### ЛИТЕРАТУРА:

Бандић, Душан. Народна религија Срба у 100 појмова. Београд: Нолит, 2004.

Босић, Мила. Годишњи обичаји Срба у Војводини. Нови Сад, 1996.

Зечевић, Слободан. Мотиви наших народних веровања о летњој солстицији. Београд: Гласник Етнографског музеја 33, 1970.

Кулишић, Шпиро, Петровић Ж. Петар, Пантелић, Никола. Српски митолошки речник. Београд: Нолит, 1970.

Недељковић, Миле. Годишњи обичаји у Срба. Београд: Вук Караџић, 1990.

Тројановић, Сима. Ватра у обичајима и животу српског народа. Београд, 1930.

Чајкановић, Веселин. Речник српских народних веровања о биљкама. Београд, 1994.

#### ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

<https://www.rts.rs/page/magazine/sr/story/2953/priroda/4068717/venac-od-cveca-simbolika-ukras.html>(19.8.2022.)

<https://www.zrenjaninski.com/slobodno-vreme/boziju-bradu-mozete-videti-u-jednoj-gradskoj-ustanovi>(9.11.2022.)

## SAINT JOVAN'S CUSTOMS IN ZRENJANIN AND ITS SUBURBS

### *Summary*

Saint Jovan's Day is a calendar national and church holiday dedicated to birth of Saint Jovan Christener. It is celebrated through ceremonial actions and beliefs which present human relation towards nature, so it is believed that that it will provide establishing connection between supernatural and general welfare. It is also believed that Saint Jovan's Day is dedicated to the Sun and summer solstice because strength of the Sun is at its peak and after that time, it becomes weaker. Saint Jovan's Day is celebrated in agrarian and cattle breeding cultures as the beginning of the harvest.

Purpose of this work has been researching Saint Jovan's Day custom in Zrenjanin area. For needs of this text, I have been researching how two kinds of population, Serbian and Hungarian, celebrate Saint Jovan's Day. Basic ritual actions of Serbian inhabitants in this area are picking Galium verum or yellow bedstraw, making wreaths and putting them on the doors, gates and other things and going to the cemetery. Hungarian population in the Mužlja settlement make wreaths, put them on the doors and

eaves, light the fire and jump over it. Custom related to both inhabitants is making wreaths and putting them on the house door. Saint Jovan's wreaths are made because of magic role of the circle which symbolizes the Sun. This is the most important element that is done in Zrenjanin, and it presents home protector.

Nowadays, Saint Jovan's Day is still celebrated, but in a changed form which is much simplified. With a change of a social system, relevance and meaning of rituals are often lost. Population that move from the countryside to the cities, bring their own custom and they learn new ones. Living in multicultural communities, as Zrenjanin, we notice that traditional cultures are part of an integration process caused by mixing inhabitants. For ages, man has affinity for repeating rituals in order to recognize collective, local and ethnical identity. Most inhabitants do not define the purpose of the custom, but they need to celebrate this holiday every year and to express identity and awareness of their own personality.



**Снежана М. ШАПОЊИЋ АШАНИН**  
Народни музеј Чачак

# **ИВАЊДАНСКА ОБИЧАЈНА ПРАКСА У ЧАЧКУ И ОКОЛИНИ**



Унутрашњост цркве манастира Јовање у Овчарско-кабларској клисури

## ИВАЊДАНСКА ОБИЧАЈНА ПРАКСА У ЧАЧКУ И ОКОЛИНИ

*Айсѝпракѝ:* У раду ће бити представљена обичајна пракса везана за празник Ивањдан, у народу познат као летњи Јовањдан. Истраживање је вршено у чачанском крају са посебним освртом на обележавање овог празника у манастирима који припадају Жичкој епархији, а то су манастири Стјеник и Јовање. Обе ове светиње посвећене су Светом Јовану Крститељу који се према важећем календару обележава 7. јула. Тог дана се, осим уобичајене празничне литургије, окупља велики број верника са циљем да заједнички прослави дан посвећен свецу заслужном за крштење Исуса Христоса. У чачанском крају још увек је жива пракса да се на овај празник породично посећују ове светиње.

*Кључне речи:* Јовањдан, Ивањдан, манастир Стјеник, манастир Јовање, Сунце, река, лековити извор, лековито биље, пост.

### *Манасѝир Јовање у Овчарско- -кабларској клисури*

**М**анастир Јовање један је од дванаест манастира смештених у Овчарско-кабларској клисури, у народу познатој под називом Српска Света Гора. Налази се на левој обали реке Западне Мораве на пади-нама планине Каблар и припада општини Чачак, а по јурисдикцији Епархији Жичкој. Не зна се тачно ко је и када подигао манастир Јовање, али се претпоставља да је постојао и пре Косовске битке (1389. године). У току своје историје манастир је више пута скрнављен и пустошен.

Стара црква посвећена је Јовану Крститељу и она је због изградње хидроцентрале Међувршје

потопљена, а нова подигнута 1954. године. Још је Вук Караџић бележио да је манастир Јовање имао статус лавре и да се из њега управљало са свим осталим манастирима Овчарско-кабларске клисуре. Иако је реч о периоду најригиднијег комунизма у нашој земљи, само након пет година од потапања, подигнут је нови манастир данашњег изгледа.

Манастир је познат по чудотворној икони Богородице Брзопомоћнице, коју је 1917. године из Русије донео архимандрит Серафим Рус. Поред ове иконе дешавала су се чудотворна исцељења. У својој близини манастир има и свој метох, а то је манастир Успења Пресвете Богородице. Иначе, манастир слави Ивањдан, 7. јула по важећем календару. До манастира се долази старим путем из правца села Видова и манастира Никоље или

из правца Овчар Бање. До краја прошлог века у Јовање је било могуће доћи и преко реке, скелом, непосредно са магистралног пута Чачак–Ужице.

### *Манастир Свјетог Јована на Јелици*

Манастир Свјетог Јована се налази на простору општине Чачак, у селу Бањица, на западним падинама планине Јелице. Припада Епархији Жичкој, а име је добио по истоименом брду, Свјетог Јована. Подигнут је још пре Маричке битке (1371. године), а његови ктитори били су браћа Мрњавчевићи. Манастир је посвећен Светом Јовану Крститељу, али се у њему у периоду 14. века у једној пећини изнад манастира, подвизавао Јован Свјетички, који је највећи део свог живота проводио у посту и молитви. Као велики хришћанин и молитвеник смртно је страдао од турског завојевача.

Стари манастир Свјетог Јована, којег су Турци у 15. веку запалили, некада је био већих димензија. Тек након непуне три века, а на молбу чачанских и пожешких кметова, београдски везир је дозволио да се на истом месту подигне нови манастир. Његове скромне димензије, као и чињеница да је био без икаквих украса, у потпуности су одговарали датом историјском тренутку. Ипак, поновно подизање манастира омогућило је да мештани добију своју богомољу, што је у то време био и једини циљ. У њему су сачуване мошти Јована Свјетичког за које је надалеко познато да су чудотворне и исцелитељске.

До краја прошлог миленијума пут до манастира био је неприступачан и водио је узаним стазама којима се једино могло кретати пешице. Ипак, конфигурација терена и недостатак пута нису били посебна препрека, јер се у манастир увек долазило.



Манастир Јовање је смештен у Овчарско-кабларској клисури на падинама планине Каблар

Данас се у манастир Свјетог Јована стиже асфалтним путем, мада још увек има оних који се из верских, али и рекреативних разлога, и даље крећу старим шумским путевима.

### *Свјетог Јована Крститеља*

У народу се сматра да је Свети Јован један од „највећих страшника”,<sup>1</sup> односно да је реч о једном од највећих светитеља у хришћанском учењу и хришћанској вери. Каже се и да „над Јованом вишега и прибранијега свеца нема”.<sup>2</sup> Реч је о свецу који је био јеврејски проповедник и који је вршио обреде

<sup>1</sup> Шпиро Кулишић, Петар Ж. Петровић и Никола Пантелић, *Српски митолошки речник* (Београд: ЕИ САНУ, 1998), 396.

<sup>2</sup> Исто.



Манастир Стјеник се налази на западним падинама планине Јелице

купања у реци Јордан. У почетку купање у текућој води имало је симболику ритуалног прања и скидања греха са душе и тела сваког појединца. Позивао је људе на покајање и кретање путем Божјих заповести. У народу је познат и као Јован Претеча и Јован Крститељ, имајући у виду да је његова побожност и духовност старија од Христове и да је крстио Христа Бога. Као жива религијска личност 1. века зачетник је најмасовнијег покрета најсветије и најчистије побожности. Рођен је недалеко од



Унутрашњост цркве манастира Стјеник, посвећене Светом Јовану Крститељу

Јерусалима од оца Захарија који је био првосвештеник и мајке Јелисавете – Елизабете, праведне и побожне жене. Одгајали су свог сина у побожности, чврсто верујући да ће вршити пророшку службу. Иако га је Бог одредио за претечу своме сину, он је живео веома скромно и понизно. Свети Јован се подвизавао спроводећи испоснички начин живота који се у највећој мери огледао постом, молитвом и животом у пећини. Основна храна су ми биле пустињске биљке, углавном у сировом стању, као и мед дивљих пчела. Црква 7. јула слави рођење Светог Ивана (Јована), слави Ивањдан.

#### *Ивањдан у чачанском крају*

Одувек се за Светог Јована – Ивањдан у Чачку и околини организовала свечаност поводом овог празника. Низ обичајних радњи без којих је овај празник незамислив у својој основи има дубоку



религиозност и узвишену побожност, сходно свестости самог Христовог Претече. Некада су у свести људи доминирали обичајно-обредни мотиви. Данас у обележавању овог празника предњаче религиозни елементи. Имајући у виду да је Ивањдан непокретан празник, као и то да пада у време Петровог поста, овог дана верници обавезно посте. У свим црквама и манастирима овог се дана служи празнична литургија у току које се многи и причесте. Наравно, причешћу претходи седмодневни пост на води, након којег су верници спремни да у своје тело унесу „крв и тело Христово“.

Посебан значај у обележавању Ивањдана имају манастири Јовање у Овчарско-кабларској клисури и Стјеник у подјеличком селу Бањица. Припреме за прославу празника почињу и на десетине дана раније. Потребно је обезбедити и припремити „трпезу љубави“ која је саставни део не само обележавања празника, већ и самог литургијског церемонијала. Веома је често неопходна помоћ и од локалне самоуправе која се најчешће састоји у санацији и поправци пута, поготово када је реч о манастиру Стјеник, имајући у виду веома стрм и воденим бујицама изложен терен. Често се крчи околно жбуње и растиње како би се обезбедила боља видљивост и безбедност гостију. Ангажовани су и редари задужени да међусобном координацијом омогуће несметан и безбедан приступ светињи. Помоћ око паркирања је веома драгоцена, како не би дошло до загушења и блокаде.

Данас већина верника у манастир Стјеник долази личним аутомобилима, мада има и оних који у светињу дођу и таксијем. Мештани из овог, као и из околних села неретко долазе и појединим пољопривредним машинама. Мештани Бањице и Жевице стижу тако што читаве породице доведу



Свети извор, манастира Стјеник, 2009.

у приколицама трактора и мотокултиватора. Још увек, али ретко, поједини дођу и запрежним колима. Има и оних који један део пута дођу аутомобилима, а онда наставе пешице, желећи да уложе напор и учине подвиг. Још увек су код већине учесника у обележавању овог празника жива сећања по којима се у светињу долазило искључиво пешке. Са сетом причају о овим временима, неретко критикујући данашњу омладину.

У Стјеник, као и у манастир Јовање, углавном се долази породично како би на овај важан празник сви заједно учествовали у литургији, причестили се, умили и пили свете воде и како би се дружили, забавили и почастили. Некада се, поготово у манастир Стјеник долазило дан раније, углавном после подне или у рани сутон.

Након учешћа у вечерњој служби, постављали су и подизали шаторе како би у њима провели ноћ. Првобитно, шатори су се правили од



Свети извор, манастира Стјеник, 2009.

танких стубића исечених у оближњој шуми и припремљених да могу да се закопају и причврсте за тло. Даља надоградња се изводила тако што су се бирале разгранате гране, богате лишћем, које би се ређале и уплитале једна за другу. Тако су настајали зелени лиснати „кућерци“ довољни да породица може да легне или макар да седне у њима. На тло су простирали разна крзна или тканице. У таквом скровишту требало је провести ноћ. Ипак, олакшавајућа околност је била та да се све ово дешавало

<sup>3</sup> Ивањдан је празник који је увек постан јер је у току Петровдански пост.

у најтоплијем месецу у години и да ноћи нису биле хладне. Чак су правили и причвршћивали и мала вратанца која су била једном страном причвршћена за дрвени дирек и која су се могла затварати и отварати. Некада је брдо које се налази наспрам самог манастира било препуно оваквих „грађевина“, тако да се може рећи да је као такво подсећало на прастаре насеобине.

Временом су се уместо ових склоништа израђених од природних материјала почели постављати мали шаторчићи од цераде са металном, а касније и пластичном конструкцијом. Слично се догађало и за Ђурђевдан када се у највећој мери окупљала омладина како би дочекала и прославила празник буђења природе. Тако су и обредне радње везане за Ивањдан све више постајале сличне Ђурђевданском уранку, тим пре што је омладина, независно од своје породице почела да упражњава ову обичајну праксу. Очито је да се постепено губио обредни и религијски значај, тако да је у периоду с краја XX века почео преовлађавати забавни карактер. Јачање националне и религијске свести претило је да крене погрешним правцем. Чак се дешавало да су се уочи Ивањдана испред манастира Стјеник постављале и шатре у којима се служило пиће и мрсна храна<sup>3</sup> и у којима је госте забављао неки од локалних оркестара. Музика је била озвучена и реметила је манастирски мир, тако да је морао реаговати и сам владика Жички. Борба да се овој светињи врати некадашњи значај који је имала у обележавању празника Ивањдана трајала је десетак година. У помоћ је приступила и локална заједница и надлежни инспекцијски органи.

Последњих година уочи празника као и на сам Ивањдан поново преовладава побожност и празнична узвишеност. Истина је да је број људи

који долазе овој светињи мањи него некада, али је и истина да они који су присутни поштују светост празника и узвишеност ивањданских обреда. Занимљиви су сусрети са старијим људима који су још од најранијег детињства долазили са својим старијим члановима породице, а који сада доводе своје унуче и који кажу „да се ништа није променило“. Ко не дође на конак, он онда порани и много пре сунца крене од куће и већи део пута у мраку пређе. Пешачило се и по неколико сати. Данас се много брже стиже, а верници у највећем броју стижу мало пре почетка саме празничне литургије.

Претходни дан би домаћице припремиле најразноврснију храну, умесиле свеже хлебове и све спаковале у плетене корпе како би се породица након црквеног церемонијала могла почастити. У корпи су се могле наћи најразноврснији посни специјалитети као што су посне сарме, пасуљ-пребранац, посна пуњена паприка, печена или пржена риба, сезонска салата, посни колачи и воће. Наравно да се празник није могао замислити без ракије шљивовице, вина и пива. Храна у корпама је покривана најлепшим везеним убрусима, док се ракија носила у дрвеним чутурама окаченим о домаћиново раме. Знало се да ће се код светиње срести сродници, пријатељи и комшије, па је тако ваљало уз гутљај препеченице наздравити, прекрстити се и честитати празник.

Данас се до манастира брже стиже, тако да није потребно много ранити. И даље су присутне читаве породице. Храна је слична као што је била некада. Ипак, евидентна је већа разноврсност, али се и даље доноси у корпама. Поједини донесу свеже намирнице, па припремају храну на ливади или поред реке, најчешће пеку рибу на роштиљу или кувају рибљу корбу у котлићу. Пиво



Свети извор манастира Стјеник, 2009.

и лубенице се хладе у потоку, као што се то радило и раније.

Како раније, тако и сада, поред хране носи се нека простирка<sup>4</sup>, како би чланови породице могли сести на земљу, ручати, а и како би се могли одморити. Исто као и некада и данас се деца радују овом празнику и веома радо учествују у церемонијалу.

На сличан начин се Ивањдан обележавао и у манастиру Јовање. Некада су верници долазили пешице из околних села. Ипак, пуно је било оних који су долазили из града и који су скелом и чамцима прелазили реку. Највећи број је долазио из Чачка, Пожеге или Ужица аутобусима, а онда би се са магистралног пута до реке спуштали стрмом стазом где би стрпљиво чекали свој ред да се пребаци на другу обалу. Скеле су могле да приме око двадесет људи у једној тури, па ко не успе да се укрца, покушаће за петнаестак минута када се ово необично превозно средство поново врати по нове путнике. Скела је функционисала тако што би се нека од монахиња манастира чврсто хватала рукама за металну сајлу која је била везана за обале реке. Скела је лагано клизила са једне на другу обалу. Управљање скелом је захтевало велику спретност, умешност, али и снагу, тако да је управа манастира за Ивањдан, као и недељама и другим већим празницима ангажовала раднике – скелеџије који би превозили путнике. Они су на рукама носили дебеле

кожне рукавице како им сајла не би оштетила руке. На изласку са скеле сви верници су плаћали скелеџији услугу „од руке“, колико је ко могао и колико је ко сматрао да је довољно платити. Вожњи скелом посебно су се радовала деца, мада је било и оних који су се плашили воде. Они најплашљивији, поготово они који нису знали да пливају, нису се усуђивали да на овај начин дођу до манастира. Они су имали друго решење, а то је друмским путем преко Овчар Бање или са супротне стране, из села Цагање.

Данас скела више не функционише, а метална сајла већ одавно не повезује две обале Западне Мораве. Разне уредбе о безбедности речног саобраћаја су наложиле да се више у манастир Јовање не може скелом. Многи се још увек сећају како су као деца на Ивањдан са својим породицама преко реке стизали у манастир. Још увек стоје трагови дрвених докова на обема странама реке до којих је пристајала скела.

#### *Ивањдански обичаји и обичајне ђраксе*

Осим чињенице да је код знатног броја верујућих људи у чачанском крају изражена религиозност која се огледа у посећивању, најпре ове две светиње, али и бројних других манастира и цркава у чачанском крају, у знатној мери су присутни и бројни други обредни елементи који симболизују култ воде, сунца и биљака. Младим растињем китиле су се куће, капије, привредни објекти и објекти за стоку и пчелињаци. Ова обредна радња присутна је и у бројним другим срединама у којима живи српски народ, а све са циљем да се снага биљака пренесе на све укућане и њихову стоку.<sup>5</sup> Бере се пољско цвеће које ће се употребљавати као лек, како би се његова магијска снага пренела

<sup>4</sup> Раније се носио ћилим, ирам или нека друга ткана простирка, а данас ћебе и цирадно платно.

<sup>5</sup> Петар Костић, „Годишњи обичаји у титовоужичком, пожешком и косјерићком крају“, *Гласник Етнографског музеја* 48, (1984): 335.

<sup>6</sup> Петар Костић, „Годишњи обичаји“, *Гласник Етнографског музеја* 43, (1978): 436.

на болесне. Према истраживањима Петра Костића, реч је о најтоплијем дану у години од којег трава више не расте и све почиње да се мења и иде уназад наговештавајући јесен.<sup>6</sup> На основу ове чињенице можемо слободно ивањданску групу обичаја довести у везу и са обредима прелаза када се из једног стања прелази у друго.

Свакако, ивањдански обичаји припадају летњем циклусу, а њихов основни циљ је да се сунчева снага пренесе на усеве, а самим тим и на човека. Реч је о периоду године када дозревају жита и када трава добија своју завршницу, односно када је вегетабилни процес на врхунцу. Све дозрева и зри тако да су биљни састојци завршили своју основну фазу. Управо због те чињенице наши преци су одлично знали да је трава, а пре свега лековито биље најделотворније у овом периоду године. Христијанизацијом народне традиције тај врхунац целовитости вегетабилних процеса везује се за Ивањдан, празник који је према канону смештен у овај период.

Брање биљака и лековитих трава на овај празник има дубоку, не само симболику, већ и реалну и у природним наукама поткрепљену истину. Одувек се знало да поједине траве имају лековита својства и да имају способност да лече одређене болести. У прилог овој тврдњи иде и опште сазнање које је одувек важило у српској традиционалној култури, а то је да „лековите биљке не ваља брати пре Ивањдана”, јер немају лековита својства. Због тога се верује да је Ивањдан идеалан дан да се уберу траве које ће се сушити и касније користити за припрему чаја. Отуда и потреба да се лековито биље бере, сакупља и носи кући баш на овај дан. Брање биљака у јутарњим сатима док дан напредује још више треба да поткрепи њихову лековиту моћ.

Осим лековитих својстава одређених биљака присутно је опште веровање у светост свих биљака и младог растиња на овај дан. Ту су врба од чијих се гранчица плету венци или се једноставно забадају за кућна врата и капије. Коприва је одувек имала симболично значење које се огледало у здрављу и одбацивању свих негативних и злих сила. Леска је прастара словенска биљка у коју се верује да је наклоњена човеку и да га штити од грома и болести. Здравцац и смиљевац су биљке које у самом свом називу садрже снагу и позитивну енергију, па се као такве радо користе у ивањданским обичајима.

Посебну важност у обичајној пракси везаној за овај празник има Сунце. Верује се да се оно на овај дан три пута зауставља и да његова енергија има посебну моћ баш на дан који је посвећен рођењу Јована (Ивана) Крститеља. Да би у наступајућем периоду било довољно сунчаних дана и да би привредна година била успешна, на овај се дан посвећује посебна пажња овом небеском телу. Плетење венаца од биљака и цвећа има задатак да симболично представи сунце. Овим су се венцем, који је увек био у облику круга, китиле куће и привредни објекти, али су се веома радо стављали и на главе. Посебно су се овим венчићима китиле девојке.

До данас је очувана обичајна пракса плетења ивањданских венчића. У сеоским срединама готово да нема куће која није окићена врбовим и лесковим гранама, смиљевцем и бројним другим разнобојним цветовима. И у градској средини окићена су спорадично улазна врата на кућама и становима. Евидентно је да се и на градској пијаци на Ивањдан, али и дан раније могу купити букети пољског цвећа или већ савијени венчићи.

## Закључак

У чачанском крају веома је развијена и присутна обичајна пракса везана за Ивањдан. Дуга народна традиција, као и близина два манастира посвећена свецу који је крстио Исуса Христа условили су да су бројни обичаји присутни и живи све до данас. Поред световне улоге, присутна је и народна, која се дугим низом векова преносила са колена на колена и која је овом празнику дала посебну и узвишену живот. Често су елементи духовности и традиционалних знања толико испреплетани да их је готово немогуће раздвојити и посматрати у одвојеним сегментима.

Манастири Јовање и Стјеник данас представљају важне стожере који празнику дају духовну снагу. Лековити и чудотворни извори или „светиње“ овом свецу приписују исцелитељске моћи. Излечења и исцељења су се догађала и поред иконе Богородице Брзопомоћнице, као и поред моштију Светог Јована Стјеничког. Доћи у ове светиње рано, пре сунца, умити се, па и окупати лековитом водом и окитити се лековитим биљем главна су обележја овог празника. Вода и убране биљке носе се кући и употребљавају као лек.

Посебна важност ивањданских обичаја садржана је и у друштвеној димензији која се огледа у породичном и колективном окупљању на којем су евидентни и остали елементи културног наслеђа. Вишегенерацијско присуство у свечарском, али и излетничком амбијенту поред традиционалних хришћанских вредности представља важан допринос очувању колективног памћења и преношења културног наслеђа.

## ЛИТЕРАТУРА

Кулишић, Шпиро, Петровић, Ж. Петар. и Никола Пантелић, Српски митолошки речник (Београд: ЕИ САНУ, 1998), 396.

Костић, Петар. „Годишњи обичаји“, Гласник Етнографског музеја 43, (1978): 436.

Костић, Петар. „Годишњи обичаји у титовоужичком, пожешком и косјерићком крају“, Гласник Етнографског музеја 48, (1984): 335.

<sup>6</sup> Петар Костић, „Годишњи обичаји“, *Гласник Етнографског музеја* 43, (1978): 436.

## SAINT JOVAN'S CUSTOM PRACTICE IN ČAČAK AND ITS SURROUNDINGS

### *Summary*

Custom practice is presented in this work related to the holiday Saint Jovan's Day which is known by the people as the summer Saint Jovan's Day. This research has been done in the Čačak area with special celebration review of this holiday in the monasteries that belong to Žička Eparchy and those are monasteries: Stjenik and Jovanje. Both sanctuaries are dedicated to Saint Jovan the Christener and his day is celebrated on July 7th according to the current calendar. On that day, apart from great liturgy, a great number of believers gather together with an aim to celebrate the day dedicated to the Saint worthy of baptism of Jesus Christ. In the Čačak area, families visit these sanctuaries on this day and that practice is still vivid.

People always came to both monasteries in the early morning of the holiday. Many people came to Stjenik the day before Saint Jovan's Day, and they spent the whole night waiting for the holiday. In earlier times, people came to these monasteries on foot, because there were no roads. This is especially true for the the Stjenik Monastery, considering an inapproachable terrain in which this sanctuary was situated. In previous times, people came to the Jovanje Monastery from the highway Čačak-Užice and then they crossed the Zapadna Morava by ferry or boat. Some people still remember childhood when they

came to the Monastery with their families, by ferry which was pulled with a metal rope.

Saint Jovan's Day is in the time of Saint Petar's fast, so it is obligatory to fast. People come to both monasteries with their families and believers bring food they will treat themselves with after the holiday liturgy. There are many believers who receive communion on this holiday after seven days of the fast on water. Family togetherness is the most important, because we speak about the holiday when every member of the family takes part in the holiday ceremony. People should wash their faces and sometimes they bathe in the forest well, situated above the monastery, and it is called "sanctuary". It is believed that water has medicine and therapeutic power. Also, in Jovanje, believers drink and take home water which they take in the monastery.

Picking medicinal herbs and making wreaths are parts of the holiday ceremony. It is believed that herbs picked on this day have special therapeutic power. Wish to convey vegetation power to people and animals has been present so far.

Snežana Šaponjić Ašanin  
The Čačak National Museum



Јелена С. АРСЕНОВИЋ  
Завичајни музеј Рума

# ИВАЊДАН У СРЕМУ





Продаја ивањданских венчића на улици, Рума 2022. (фотографија: Јелена Арсенивић)

## ИВАЊДАН У СРЕМУ

*Айсџтракџи:* У раду се говори о Ивањдану као празнику који обилује бројним народним веровањима. Међутим, овај празник у Срему обележио је и велики догађај, обнављање споменика Јовану Јовановићу Змају испред Гимназије у Руми. Био је то важан догађај за свеукупну културну и друштвену историју овог краја.

*Кључне речи:* Ивањдан, народни обичај, споменик.

**И**вањдан (Ивандан) је хришћански празник којим се обележава рођење Светог Јована Крститеља, 7. јула по грегоријанском, односно 24. јуна по јулијанском календару. Сматра се највећим летњим празником, а код Срба у Војводини се некада тога дана и обавезно постило. Празновање Ивањдана се поклапа са летњом солстицијом, када сунце достиже своју кулминацију после чега слаби до зимске солстиције, након које поново добија на снази, а наши преци су тим променама давали велики значај. Покушавали су разним средствима да помогну посусталом сунцу да што дуже сачува своју моћ, па су палили

велике ватре, верујући да ће тако најбоље помоћи сунцу, што се у континуитету садржало до данашњих дана<sup>1</sup>. Главни елементи и обредне радње везане за Ивандан били су паљење ватри, брање ивањског цвећа и плетење ивањданских венаца, култ мртвих и, неизбежна, девојачка гатања. У Срему је обичај паљења ватре до Другог светског рата био познат само спорадично, а у другој половини двадесетог века се више нигде није наилазило на њега. Друга важна компонента празника Ивањдана је брање ивањданског цвећа и плетења венчића, обичај који је активан до данашњих дана. По народном веровању, венце плету и стављају на куће као успомену на прогон Христа<sup>2</sup>, јер је Христос по свом васкрсењу био сакривен у једној кући, а прогонитељима је јављено да ће кућа бити обележена венцем. Међутим, све су куће биле украшене венцима, те им је посао био узалуд, па се сматра да се венчићи плету као успомена на тај догађај<sup>3</sup>. Исплетени венац се сматра моћним апотропејоном и веома лековитим. Некада су у брање ивањског

<sup>1</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине 1996), 351.

<sup>2</sup> Исто, 355.

<sup>3</sup> Исто, 356.

цвећа ишле поворке девојака<sup>4</sup>, а затим деца или старије жене које цвеће доносе кући и плету венце. Венцима су украшаване куће, њихова унутрашњост, економске зграде, кошнице за пчеле, а у неким местима Срема су ношени и на гробље<sup>5</sup>. Данас, у измењеним околностима, и даље је заступљено кићење кућа и домова ивањданским венцима, али се не иде у брање ивањског цвећа појединачно или у оквиру породице или домаћинства, већ се венци углавном набављају, односно купују од уличних пијачних продаваца. У самој Руми продаја обично почне неколико дана раније. Брање цвећа започиње 1. и 2. јула, у регији код Аеродрома и Борковацког канала. Венци се украшавају пшеницом, сезонским цвећем и сунцокретом, а продају у улици уз градску пијачу. Остали обичаји везани за празновање Ивањдана су одавно ишчезли из обредне праксе у Срему.

#### *Ивањдан у Руми 1920. године*

За културну историју Руме интересантан и значајан је догађај очувања и поновног подизања споменика посвећеног Јовану Јовановићу Змају, који и данас стоји испред истоимене основне школе у Главној улици у Руми, а који се десио на Ивањдан далеке 1920. године. Зaslуге за подизање, а потом очување спомен-бисте Јована Јовановића Змаја припадају Милени Миладиновић, супрузи др Жарка Миладиновића, некадашњег министра и народног борца, оптуженика у Велеиздајничком процесу у Загребу и војвођанског радикалног првака. Милена Миладиновић је рођена у Бечу под именом Лаура Гизл (Giesl). Година њеног рођења није тачно утврђена, а није познато ни њено порекло<sup>6</sup>. У Бечу се удала за младог студента права, Жарка



Израда и продаја ивањданских венчића на улицама и пијаци, Рума 2022. (Ј. Арсенивић)

Миладиновића. После удаје, Лаура Гизл је примила православну веру и променила име у Милена Миладиновић, а брачни пар је наставио живот у Руми. Милена је пратила свог супруга на многим његовим путовањима у Сремске Карловце и Нови Сад. На основу преписке и литературе се може закључити да је одлазила и у Италију, Врањску Бању, Беч и Београд. Жарку и Милени је Рума нудила много могућности за бављење политичком и културном делатношћу. Географски положај места (налазило

<sup>4</sup> М. Ђ. Шкарић, *Живот и обичаји „Планинаца“ ѿ Фрушког Гором*, (Београд: Српска краљевска академија, Српски етнографски зборник књ. LIV 1939), 96.

<sup>5</sup> Мила Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини* (Нови Сад: Музеј Војводине 1996), 354.

<sup>6</sup> На надгробном споменику је као година рођења наведена 1874.



Израда и продаја ивањданских венчића на улицама и пијаци,  
Рума 2022. (Ј. Арсеновић)

<sup>7</sup> Др Славко Гавриловић, *Рума – брџовиште у Срему 1718-1848/49* (Нови Сад: Матица српска, Одељење за друштвене науке 1969).

се на главној цести Земун–Вуковар–Осијек) омогућавао је његов привредни развој. Добри економски услови (трговина, занатство и плодно пољопривредно земљиште у околини града) омогућили су и добру друштвену надградњу: школство – заузима значајно место у историји школства у Војводини; библиотека, апотека; активан друштвени живот посредством бројних организација и удружења: Удржење трговаца, Српска трговачка омладина, Јеврејско госпојинско друштво, Соколско друштво, Коло српских сестара, Српска добротворна задруга, две штампарије, новине „Радикал“, „Самозаконија“, „Застава“, годишњи календар „Рад“, „Немачке народне новине“ итд.<sup>7</sup> Као пратилац свог мужа на његовим путовањима у Сремске Карловце и у Нови Сад, Милена је упознала предводнике политичког и културног живота Војводине, политичаре и песнике, као што су: Александар Сандић, Бранислав Нушић, Јанко Веселиновић, Милорад Павловић. Била је близак пријатељ са песником Јованом Јовановићем Змајем, којег је неговала последње три године његовог живота. Њеним трудом је сачувана његова заоставштина, а њеним залагањем је у Руми 1911. године подигнут први споменик песнику. У својим последњим данима он је изразио жељу да остатак живота проведе у Руми, али су га у томе осујетили физичка слабост и погоршана болест. После његове смрти Милена је дошла на идеју да, у знак сећања на његову неостварену жељу, покрене акцију прикупљања средстава да се управо у Руми подигне споменик песнику. Вајар Ђока Јовановић је израдио нацрт бисте, а Милена је сама је прикупила 7.000 круна, захваљујући својим познанствима, српским госпођама и госпођицама, као и познаницима свога мужа. Српска краљевска академија је издвојила 500 динара у злату. Акцији се одазвао

и тадашњи председник београдске општине господин Љуба Давидовић, пославши исти новчани износ. Споменик је подигнут и свечано отворен 23. октобра 1911. године.

Крајем децембра 1914. године аустроугарска војска је у повлачењу срушила Змајев споменик. Страхујући да ће бакарна биста завршити у некој тополиници за потребе рата, Милена се обратила мађарском официру, настањеном у канцеларији њеног супруга. Указала му је на Змајев допринос у преводу значајних дела мађарске књижевности, на његове блиске везе са мађарском интелектуалном елитом. Разговор је уродио плодом, биста је пренесена тајно у Миленину кућу, где је била безбедна до краја рата. Залагањем Женске задруге и брачног пара Миладиновић споменик је обновљен и поново отворен на Ивањдан, 7. јула 1920. године. Румске госпође су учиниле све да поновно откривање Змајевог споменика буде „што величанственије“. По наводима из штампе, тога дана је Рума имала свечан изглед, улице су биле пуне свечано расположеног света из Руме и околине, а куће су биле искићене ивањданским венцима и српским заставама. Сви, а нарочито женске су биле обучене „у свечано, народно рухо“. Били су присутни чланови румског соколског друштва, сам чин откривања споменика је имао одлике великог „културног и народног славља“<sup>8</sup>. Регента Александра је заступао мајор Живојин Трифунац, Краљевску владу Бранислав Нушић, а београдског митрополита архимандрит др Михајло Урошевић. Присутни су били многобројни угледни гости из Београда и околине, као и сам аутор споменика и бисте, прослављени вајар Ђока Јовановић. У 10 сати на Ивањдан приређен је парастос Јовану Јовановићу Змају. Црква је била пуна света, обред је обавио архимандрит



Израда и продаја ивањданских венчића на улицама и пијаци, Рума 2022. (Ј. Арсеновић)

са румским свештенством. Беседу је одржао румски прота Марко Шаула. После парастоса је отпочело свечано отварање споменика. Пред многобројним народом је скинут покривач са бисте, а професор Милан Недељковић, народни посланик, поздравио је присутне и говорио је о Змајевом значају за целокупан српски народ. Потом је, у име Краљевске владе, одржао говор Бранислав



Жарко и Мелена Миладиновић



Споменик Јовану Јовановићу, Рума 2022. (Ј. Арсенивић)

Нушић, а онда су уследила излагања народног посланика Мите Ђорђевића, па Жарка Миладиновића, затим управника Румске гимназије Моје Медића, да би свечаност употпунили Румско певачко друштво и народни гуслар Петар Перуновић,

који су изазвали велико одушевљење код публике. После свечаности је приређена закуска у згради школе, а госте су послуживале госпође и госпођице из Кола српских сестара и Девојачког кола. Након тога је за званичне госте организован ручак у кући Миладиновића. Том приликом су „пале лепе и одушевљене здравице признања заузимљивим и свесним Румљанима“, а нарочито брачном пару Миладиновић. У штампи је догађај описан и протумачен као знак „бржег народног напретка“, јер је испољена „национална и културна свест свих слојева, ратара, занатлија и трговаца румских“. На споменик су постављени венци Министарства просвете, Београдског певачког друштва „Чика Јова“, Шабачке гимназије и других. Министарство унутрашњих послова и Матица Хрватска су изразили писмене похвале због поновног отварања споменика које је оставило велики утисак и имало позитивног одјека у целокупној јавности оног времена.

## ЛИТЕРАТУРА

Босић, Мила. *Годишњи обичаји Срба у Војводине*, Нови Сад: Музеј Војводине, 1996.

Гавриловић, Др Славко. *Рума – штриковиште у Срему 1718-1848/49*, Нови Сад: Матица српска, Одељење за друштвене науке, 1969.

Шкарић, М. Ђ. „Живот и обичаји Планинаца под Фрушком Гором“, *Српски етнографски зборник књ. LIV*, (1939)

## ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

Застава, Орган Радикалне странке, број 154, Нови Сад, 11. јули 1920.

Илустровани лист, број 15, Београд, 1920.

Недељне илустрације, број 2, Београд, 29. маја 1938.

<sup>8</sup> Илустровани лист, број 15, Београд, 1920, стр. 8

## SAINT JOVAN'S DAY IN SREM

### *Summary*

In Srem, the custom of decorating houses and homes with Saint Jovan's wreaths on Saint Jovan's Day, is maintained, but wreaths are provided or bought from sellers in markets and streets. In Ruma, selling starts a few days earlier, wreaths are decorated with wheat, seasonal flowers and sunflower and they are sold in the street by the town market. For cultural history of Ruma, the event of keeping and rebuilding the monument dedicated to Jovan Jovanović Zmaj, and it happened on Saint Jovan's Day in 1920. Today it stands in front of the Primary school named after Jovan Jovanović Zmaj in Main Street in Ruma. Credits for maintaining and cherishing of the monument bust belong to Milena Mladinović, the spouse of dr Žarko Mladinović, former minister and Vojvodina radical pioneer. After death of Jovan Jovanović Zmaj, Milena had an idea to build a monument of the poet, in the memory of his unrealized wish to spend the rest of his life in Ruma. The monument

was built and uncovered on October 23rd 1911. At the end of December 1914, Austro-Hungarian army demolished Zmaj's monument while withdrawing, and the bust was brought secretly to Milena's house, where it was kept until the end of the war. With efforts of Women's Cooperative and the Mladinović couple, the monument was restored and uncovered again on Saint Jovan's Day, July 7th 1920. This event was described and explained in the press as a sign of a "faster national progress", because "national and cultural awareness of all types of people, agrarians, craftsmen and merchants of Ruma" was expressed. Uncovering the monument made a great impression and positive reflection in the public of those times.

Jelena Arsenovic  
Homeland Museum of Ruma



Гордана В. ПАЈИЋ  
Народни музеј Ваљево

# ИВАЊДАНСКИ ВАШАРИ У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ





Израда и продаја ивањданских венчића, УБ (Љ. Васиљевић, 2022)

## ИВАЊДАНСКИ ВАШАРИ У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ<sup>1</sup>

*Ајсџтракџ:* У раду говоримо о вашарима који се организују у Јовањи, Љигу, Мионици, Лајкивцу и Убу. У неким од ових места је само вашар, а у другима и црквена слава. Ивањдан је празник који се у народу веома поштује, па је и сећање на вашаре живо код старијих становника. Данашњи вашари су претрпели измене, али се и даље може уочити њихов привредни и социјални значај за ширу заједницу.

*Кључне речи:* Ивањдан, вашар, црквена слава, улога вашара

### Увод

**В**ашари на нашим просторима има дугу традицију, а одржавали су се разним поводима о великим хришћанским празницима када је прослављала црква, село или општина или само трговине ради. Организовање једног вашара, како у прошлости, тако и данас, захтевало је велике припреме, што је подразумевало обезбеђивање (одређивање) простора за излагање робе, али и простор за комуникацију посетилаца било да тргују или се забављају. Због тога је важан моменат у организацији вашара била и брига о безбедности њихових учесника.

У основи организовања једног вашара је потреба људи за разменом добара, трговина пољопривредним и занатским производима, са домаћом или увозном робом. Међутим, потреба људи за дружењем и забавом даје вашарима и социјални карактер. Велики верски празници били су у прошлости добар повод да се људи окупљају око цркава и манастира, а тамо где није било црква, окупљали су се на молитвиштима где је био дрвени крст. Та места била су места молитве, али и дружења и вашара.

Етногеографски простори: Ваљевска Колубара, Подгорина, Тамнава и део Качера у последњих неколико година били су предмет истраживања нематеријалног културног наслеђа територијално надлежног Народног музеја Ваљево. Акцент је био на истраживању обичајне праксе: сеоске славе и обичаја везаних за велике хришћанске празнике Петровдана и Ивањдана.

<sup>1</sup> Термин „ваљевски крај” користимо у контексту територијалне надлежности Народног музеја Ваљево, а реч је о областима Ваљевске Подгорине и Колубаре (Ваљево), Тамнаве (УБ), Колубаре (Мионица) и Качера (Љиг).

Током 2020. године истраживали смо обичај плетења ивањданских венчића у ваљевском крају и суседним областима западне Србије.<sup>2</sup> Обележавање Ивањдана у ваљевском мкрају у прошлости, али и данас је веома живо. Најупечатљивији моменат је брање ивањског цвећа (траве), плетење венчића и стављање на кућу и привредне зграде.<sup>3</sup> Многа народна веровања о лековитом и магијском својству биљака сачувала су се до наших дана, па зато није необично да венчић видимо на занатлијској радњи, продавници, изнад улазних врата стана у стамбеној згради, али и на ауту који се користи за привређивање. Здравље и напредак свих укућана основна је сврха израде и стављања венчића на различите објекте. У сеоским срединама венчиће и данас жене или девојке плету за сопствено домаћинство од траве коју су набрале уочи празника или рано ујутру на празник. Колективни карактер овог празника везан за израду венчића данас се изобичајио. У градским срединама у последње две деценије венчићи се плету и продају на пијацама и градским трговима у Ваљеву, Убу, Лајковцу.

Истражујући ивањданске обичаје у поменутиим етногеографским областима ваљевског краја, сматрали смо да треба забележити и друге обичаје који још увек живе. Тако се, веома спонтано, јавила идеја о истраживању вашара који се организују на Ивањдан у Јовањи (Ваљево), Љигу, Убу, Мионици и Лајковцу.

Вашари се у овом делу Србије организују на вашариштима о великим верским празницима и празнична атмосфера се осећа на сваком кораку. Ваљевски вашари<sup>4</sup> су били веома корисни за свеукупну привреду овог краја, али и „отечества“ у целини. Поред трговине живом стоком, трговало се и житарицама, баштованџијским усевима,



Ивањдански венчић изнад врата, Ваљево (Г. Пајић, 2022)

вуном, лучи, катраном, сапуном, воћем и производима занатске израде. Међутим, поред трговине, у прошлости се на вашарима договарало о важним пословима, омладина се дружила, склапала су се познанства и уговарали бракови. Неке поменуте карактеристике вашара могу се видети и на данашњим вашарима, а у складу са нашом темом, анализираћемо неколико вашара који се организују на Ивањдан и имају различите карактере.

### *Вашар као место трговине и забаве*

Ивањдански вашар као место трговине и забаве организује се у Убу, Мионици<sup>5</sup> и Лајковацу. У овим местима ивањдански вашар није главни вашар у месту и он по својој организацији подсећа на велику пијацу или пазарни дан, а све се дешавало и дешава у централној улици и непосредно око ње. На уличним тезгама, али и на земљи, продавала се разноврсна роба за домаћинство, алат, гардероба, со, зејтин, као и стока. Своје производе износиле су и занатлије који су долазили из удаљенијих места. На вашару се шетало, разгледало, куповало, ценкало, па и забављало. Било је и оних који

<sup>2</sup> Тим истраживачким пројектом биле су обухваћене области Ваљевске Колубаре и Подгорине, Јадра, ужичког и чачанског краја. У њега су били укључени и етнолози из других музеја, а резултат тог истраживања је зборник радова *Ивањдански обичаји ваљевског краја и суседних области западне Србије*, као и филм *Ивањско цвеће*.

<sup>3</sup> У неким убским селима жене су плеле и по неколико венчића и стављале на све важне објекте у домаћинству, а не само на капију. То се задржало и до данас.

<sup>4</sup> Ваљевски вашари организовани су за Цвети (пролетњи), Илиндан (летњи) и Митровдан (јесењи). Били су надалеко познати, а трговци су се сливали са свих страна из суседних земаља. Велики проблем на овим вашарима било је одржавање јавног реда, јер је Ваљево у то време имало „само четири пандура“.

<sup>5</sup> У Мионици се одржава 14 вашара годишње, а народ је разликовао сточне и народне вашаре. Некада су се у летњим месецима народни вашари одржавали и на изворима у Бањи Врујци, а данас је то културно туристичка манифестација „Врујачки извори“.

<sup>6</sup> Вашари, а наши, Глас Тамнаве, 22. август 2013, 14.

<sup>7</sup> Ивањдан, Тамнавске новине од 9. јула 1998, 4.



Ивањдански венчић на камиону, Ваљево (Г. Пајић, 2022)

су остављали велики новац у ноћном вашарском проводу, а посебна атракција некадашњих вашара били су рингишпили.<sup>6</sup>

У Тамнавским новинама из 1998. године стоји: „Дан пре Ивањдана, на Убу су могли да се купе венчићи од ивањског цвећа, по цени од три динара који се стављају на капије и врата. На Убу је и велики вашар на Ивањдан. Било је изузетно лепо време, па је вашар био добро посећен, а још боље снабдевен. Требало је само пара.“<sup>7</sup>

Временом су ови вашари мењали локације у складу са развојем места, па се тако убски вашар преселио у затворен простор. Предвашарску атмосферу дочаравају продавачице ивањданских венчића, које дан пред празник седе у централној улици са свежњем ивањске траве и другим разноврсним цвећем. Плету венчиће и продају пролазницима.<sup>8</sup> Продавци са вашарском робом долазе дан раније, а роба широке потрошње, која се продаје, може се видети и у другим местима. Међутим, своје место пронађе и понеки занатлија: метлар, кројач, бомбонџија<sup>9</sup>, али и произвођачи сувенира. Потреба локалног становништва да посећује ивањдански вашар због куповине и забаве се преноси генерацијама у локалној заједници.

#### ИВАЊДАНСКИ ВАШАР У СЛУЖБИ ИДЕНТИТЕТА

Овај велики хришћански и народни празник је црквена слава манастира Јовања код Ваљева и црквена слава цркве Рођења Светог Јована Претече у Љигу, па се у овим местима народ окупља на вашару поводом овог празника. О њиховом организовању у прошлости готово да нема података, а данашњи садржај ова два вашара се веома разликује.

#### *Вашар у Јовањи*

Говорећи о насељу Златарић, Љубомир Павловић каже: „Најлепша је старина у селу црква Јовања. Не само црква, већ знатан део села... зове се овим именом. Јовања је некад била манастирска црква, али је већ у почетку 19. века била световна црква.“<sup>10</sup>



Ивањдански вашар у Јовањи (М. Веселиновић, 2016)

Павловић даље наводи да се у народу верује да је црква веома стара и да су је Турци више пута рушили, а да су је око 1700. године обновили ваљевски кнезови и богаташи браћа Витковић. Црква рођења Светог Јована у Јовањи више пута је обновљана и у наредним вековима, да би 1983. године постала споменик културе од великог значаја.<sup>11</sup>



Ивањдански вашар у Јовањи (М. Веселиновић, 2016)

<sup>8</sup> Као и у другим градским срединама и у овим варошицама се венчићи више од две деценије купују, а само се у сеоској средини праве у сопственом домаћинству.

<sup>9</sup> Бомбонџија Гаврило Јараковић из Ужица долази на ивањдански вашар у Лајковац преко 20 година

<sup>10</sup> Љубомир Павловић, *Колубара и Подјорина, антропогеографска промајтрања*, (Ваљево: ДНИП „Напред“, 1991), 680-681.

<sup>11</sup> <https://vaza.co.rs/nepokretno-nasledje/crkve-i-manastiri/crkva-roenja-sv-jovana-jovanja/> (27.9.2022.)

<sup>12</sup> Сећање Крстине Филиповић (1939. рођена у Лелићу), СА НМВ број фасцикле 949

<sup>13</sup> Власник је био Радисав Ћебић. У кафани се још увек налази стари инвентар - столови, столице и точилица, која је купљена у Ваљевској пивари, а некада је припадала Јелисију Симић (има његов иницијал). Кафана је радила до 2002. године. Објекат је данас покривен црепом, а много пре ћерамидом. Под истим кровом су били: кафана, стамбени објекат и пекара У дворишту је била и сушара за шљиве. Поред пута, близу кафане је била и зграда општине Јовања.

Ова светиња увек је имала важно место у животу мештана овог села и ваљевског краја, а вашар који је некад био у црквеној порти на Ивањдан, живи у сећањима старијих мештана: „У Јовању је долазило народа из десет села. Омладина је на вашар ишла у групама од пет до десет особа. Носили смо храну, ко је имао сто, а ко не, седео је на трави. За одлазак на вашар куповала се нова гардероба и носили смо нову обућу да преобујемо на вашару. Цели дан се шетало, певало, а била је музика. Средином 50-тих година 20. века само понека девојка је долазила на вашар са нискама дуката, а не ретко на њему су се упознавали и дружили будући супружници.“<sup>12</sup>

У порти јовањске цркве 60-тих година 20. века била је импровизирана дрвена тезга кафане *Крчма Јовања*.<sup>13</sup> На тезги се продавало само пиће: сокови, вино, пиво, сода вода и клакер. У порти није било других занатских производа нити тезги са робом. Народ је шетао, забављао се, а играло се коло.

Старији свет је долазио на вашар пре подне и прво је ишао на службу, а после су доручковали. Доручак који су доносили од куће јели су у црквеној порти, а неки су свраћали и у кафану. Око подне старији су ишли кући, јер су имали обавезе око стоке. После подне на ивањдански вашар долазила је омладина. На вашару се шетало до увече, али није било ноћног живота као данас," присећа се Нада Чубраковић и додаје: „ Како су се појавиле шатре пре десетак и више година, вашар је добио други изглед и смисао. Све се преселило у шатре и на улицу."<sup>14</sup> Дакле, ова идилична слика ивањданског вашара у Јовањи живи само у сећању старијих мештана.

О променама које су настале, као и свеопштем изгледу овог вашара, сведочи и наше истраживање које смо обавили 2016. године. Дан уочи вашара у току пре поднева шатре су већ биле намештене поред пута и понеки трговац је изнео своју робу. У неколико кафана седели су и први гости, а путем су пролазили шетачи. Власници шатри узимају само дозволу од полиције, док других прописа и плаћања закупа нема, па зато многи радо долазе на овај вашар. У гомили тезги са јефтиним кинеском робом, продаваца повртарских производа, налазио се и један бомбонџија из Ужица и грнчар<sup>15</sup> из Шапца који продаје глеђосану и неглеђосану керамику. Највећу понуду посетиоцима вашара нуде угоститељски објети: импровизоване роштиљнице, неколико кафана и неколико шатри. Иако је Ивањдан празник који се обележава у време петровданског поста, на све стране се осећа мирис роштиља, прасећег и јагњећег печења. Посебна понуда коју угоститељски објекти нуде је вечерња забава са музиком уживо која допире са свих страна, а у шатрама су и плесачице оскудно обучене. Овај вашар већ одавно зову „Exit у Јованји”.<sup>16</sup> Јовањски

ивањдански вашар на најбољи начин илуструје мишљење да данашњи вашари имају другачије контексте у односу на вашаре у прошлости. То су данас пре свега места забаве, разбриге, дружења, па је друштвени контекст преовлађујући.



### *Вашар у Љџиу*

Мештани варошице Љиг<sup>17</sup> иницирали су изградњу цркве у свом месту, па је освећење темеља било 14. септембра 1930. године, а звонара је подигнута на Ивањдан 1942. године. На

<sup>14</sup> Разговарали смо са Надом Чубраковић (рођена Ђебић, 1951), кћерком кафеџије Радисава Ђебића која данас живи у Београду.

<sup>15</sup> Грнчар Боривоје Нешић се бави и израдом каљевих пећи. На овај вашар долази већ неколико година зато што не плаћа никакав закуп.

<sup>16</sup> Разуздана забава није изостала ни у време општинске забрана јавног окупљања 2020. Године, у време епидемије коронавируса. <https://www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/9781/> (21.9.2022)

<sup>17</sup> Статус варошице Љиг је добио 1920. године Указом регента Александра Карађорђевића.

<sup>18</sup> Фотографија је објављена у тексту: Сава Миловановић, „Кратак историјат цркве Рођења Светог Јована Претече у Љигу”, *Три јубилеја у Љџиу*, ур. Александар Ђукић (Љиг: Удружење за неговање културног наслеђа „Челник”, Градска библиотека у Љигу и Туристичка организација општине Љиг, 2020), 66.



Ивањдански венци на звонима, освећење звона на Ивањдан 1942.  
(преузето из „Три јубилеја у Љигу“, извор С. Лазић)

<sup>19</sup> Ископавања на овом локалитету започела су 2001. године, а 2012. је обновљена црква која је посвећена *Зачећу Светиој Јована Прејиче и Крстиишеља*. Црква је 2022. године први пут обележила своју славу. Служили су свештеници из Љига. Слава је имала два домаћина, а били су присутни и бројни гости из села, варошице, али и из других места. Литија од ове цркве сада иде на празник *Треће обрећење главе Светиој Јована Крстиишеља* и зауставља се код записа на међи два села Дић и Доњи Бањани и код записа код Основне школе у Дићу. О овоме нам је на овогодишњој слави говорио председник Месне заједнице у Дићима Драган Поповић.

<sup>20</sup> Јеремија М. Павловић, „Качер и Качерци, етнoлошка испитивања“, *Српске земље, насеља, њорекло сџановништва, обичаји, Књија ѓрва КАЧЕР*, ур. Борисав Челиковић (Горњи Милановац: ЛИО, 2008), 94.

<sup>21</sup> Теренску грађу нам је уступило Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“ из Љига. Подаци су прикупљани у периоду 2019–2022. у местима Палежница, Цветановац, Дић, Љиг Чибутковица, Ивановци. Грађу је прикупио Александар Ђукић, археолог.

фотографији<sup>18</sup> насталој поводом тог догађаја јасно се виде велики ивањдански венци постављени по један на оба звона и по један на дрвеним носачима. Освећење цркве обављено је након Другог светског рата 1957. године.

Обележавање Ивањдана у овом крају све до изградње ове цркве било је недалеко у селу Дић. У овом насељу се налазе остаци цркве са надгробним споменицима из 13. века. На месту старе цркве<sup>19</sup> до Другог светског рата налазио се запис од којег је кретала ивањданска литија. У литератури се може видети да се за литије одређивао домаћин који је припремао (месио) колач, а у зависности од села до села припреман је ручак и пиће тако што: „Власт нареди колико ће кућа и где изнети ручак, а народ се договори шта ће ко спремити.“<sup>20</sup>

Код мештана Љига<sup>21</sup> и околних села веома је живо сећање на некадашње прослављање Ивањдана и народне обичаје. У овом крају најупечатљивији је обичај брања ивањданске траве од које се праве венчићи. Вече уочи празника скида се прошлогодишњи венчић и ујутру на сам празник се ставља нови. Верује се да ивањска трава лечи од многих болести, па се зато венчићи стављају изнад улазних врата куће, на капију од дворишта и овчаник. У венчић се уплете и бели лук, за који се верује да штити од „ноћних вампира“. Данас се израда и стављање венчића на капије и куће ретко може видети у самој варошици, али у селима је и даље веома заступљено. Поред традицијом устаљених места на које се стављају венчићи, данас се венчићи стављају и на аутомобиле.

Пошто је Ивањдан велики празник, уобичајени кућни и пољски послови се не раде. Само се припреми ручак, чекају се гости или се иде у госте. Многи мештани варошице Љиг и околних села



иду у цркву на славу. Када се пође у цркву, понесе се и један венчић од ивањданског цвећа који се стави на крст. После службе у цркви започињао је вашар у порти. Претпоставља се да је вашар установљен 1939. године када је у цркви почела да се обавља служба. Присећајући се вашара средином 20. века, Милена Ђукић каже: „Одувек се долазило у Љиг на службу у цркву. После службе је био вашар код цркве где се играло, певало и била је музика и шатре. Музика је у Љигу била на пет-шест места и играло се коло. Једно весеље је било организовано и на ливади код неког Милоша на левој страни Љига. Свирали су Цигани са Милавца. Из околних села народ је долазио пешке. Девојке и момци су до Љига ишли боси и обували обућу пред сам улазак у Љиг. На вашару су се продавале бомбоне, колачи, лицидерска срца и много разноврсних производа. Деца су куповала ванилин шећер. Неко би тај шећер сипао на длан и сви би лизали помало. Људи су седели у кафани код Белог Пере.”<sup>22</sup>

У последњој деценији 20. века вашар је и даље био у црквеној порти. Како је порта велика, постављао се и велики шатор у којем се народ дружио до касно у ноћ уз музику познатих естрадних звезда тог времена.<sup>23</sup> Овакава непримерена вашарска забава престаје од 2002. године и вашар се враћа у старе оквире. Црква уз помоћ представника локалне заједнице поново преузима интегративну улогу, као и далеких 30-тих година 20. века када је вашар и установљен. На вашар долазе мештани варошице, али и других парохија и најчешће доносе ивањданске венчиће које стављају на крст у цркви. Посебан садржај данашњег вашара представља културно-забавни садржај у којем учествују фолклорни ансамбли или извођачи уметничке музике. У организацији црквене славе учествује много мештана.

Слава има свог домаћина који се сваке године мења, тако што се мештани међусобно договоре. Домаћин после службе у цркви ломи колач и припрема послужење за госте. Поред тога, у обележавању славе учествује и Удружење жена „Златне руке” из Љига које припремају „трпезу љубави”, а чине је стара јела из тог краја.

Интегративна улога цркве и представника локалне заједнице веома су изражени у организацији овог вашара. Друштвени контекст овог вашара је примаран и он је у служби јачања свести о припадању одређеној заједници. Забава и дружење мештана и њихових гостију наставља се у црквеној порти и у улици која води до цркве.

<sup>22</sup> Казивала је Милева Ђукић (1935) село Цветановац, документација Удружења за неговање културног наслеђа „Челник” из Љига.

<sup>23</sup> Према казивањима истраживача Александра Ђукића оваква организација вашара је била поверена приватној организацији једног мештанина.

## Закључак

Празници су време када се појединци и заједница ослобађају од свакодневних обавеза и на свечан начин посвећују новим активностима. Ивањдан, велики хришћански и народни празник, препознатљив је по обичају плетења ивањданских венчића, стављању на кућу, капију и привредне објекте. У сеоској средини се још увек преносе знања о лековитом својству ивањске траве и других биљака које се уплићу у венчић, а веровања у магијска својства биљака и венчића су веома жива. Међутим, у ваљевском крају локална заједница повезује Ивањдан и са вашарима који се тог дана организују. Традиционални модел вашара организовао се у контексту трговине и размене добара. Овај контекст вашара се задржао и код анализираних вашара, али се своди на мање индивидуалне потребе посетилаца и куповину само за потребе сопственог домаћинства. Последњих година на овим вашарима се могу купити и занатски производи локалних занатлија или занатлија из ближег окружења.

Истраживање и анализа неколико ивањданских вашара у насељима Јовања, Љиг, Уб, Мионица и Лајковац, потврдили су мишљење да друштвени контекст вашара добија на значају. Он може да буде у служби забаве, дружења и разбрибриге, али може да буде и у служби јачања заједништва локалне заједнице. Зато су ови вашари и прослављање Ивањдана део идентитета локалне заједнице.

## ЛИТЕРАТУРА

Баришић, Ивановић Милина. „Време празника“, *Слике културе некад и сад Етнографски институт САНУ Зборник* 24, (2008): 257-268.

Кривошејев, Владимир и Бељац, Жељко. „Други поглед на вашар у Ваљевоу у 19. веку - вашари као претече сајамског туризма“, *Историјски архив Ваљево, Гласник* 50, (2016): 176-189.

Миловановић, Сава. „Кратак историјат цркве Рођења Јована Претече у Љигу“. У *Три јубилеја у Љигу*. Уредник Александар Ђукић, 66. Љиг: Удружење за неговање културног наслеђа „Челник“, Градска библиотека у Љигу и Туристичка организација општине Љиг, 2020.

Павловић, Љубомир. *Колубара и Подгорица и Тамнава, антропогеографска пројекција*, Ваљево: ДНИП „Напред“, 1991.

Павловић Љубомир, *Порекло породица, Колубара, Подгорица и Тамнава*, Ваљево: PARNAS BOOK, 2011.

Павловић, Јеремија М. „Качер и Качерци, етнолошка испитивања“. У *Српске земље, насеља, порекло становништва, обичаји, Књига прва КАЧЕР*, уредник Борисав Челиковић, 64-153. Горњи Милановац: ЛИО, 2008.

Совиљ, Милан. „Пијаце и панађури у Ваљевоу између 1918-1941. године“, *Историјски архив Ваљево, Гласник* 41, (2007): 54-64.

## ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

<https://www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/9781/> (21.9.2022.)

<https://lajkovacnadlanu.rs/2016/07/07/ivanjdanski-vasar/> (21.9.2022.)

<https://vaza.co.rs/nepokretno-nasledje/crkve-i-manastiri/crkva-roenja-sv-jovana-jovanja/> (27.9.2022.)

## ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

Стручни архив Народног музеја Ваљево, 949 Подриње - Породичне и колективне светковине, 2016.

„Вашари, а наши“, *Глас Тамнаве*, 22. август 2013.

„Ивањдан“, *Тамнавске новине* 9. јул 1998.

## SAINT JOVAN FAIRS IN THE VALJEVO AREA

### *Summary*

Saint Jovan's Day, a great Christian and folk holiday in these areas is recognized by the custom of picking Saint John's grass (*Galium verum* or yellow bedstraw), making wreaths and folks' beliefs about therapeutic and magic properties of the plants. However, the fair as a place of trade and amusement is related to this holiday (fairs in Ub, Lajkovac and Mionica), as well as the place of spiritual gathering and emphasizing of the identity of the local community, for example, the fair on the occasion of church slava of the church the Birth of Saint Jovan Precursor in Ljig.

Fairs presented an important form of a social life in our traditional culture and through them, various aspects of material, spiritual and social were being reviewed. They have been and stay at a large extension form through which economic status and technological level of a region is presented. However, in general, nowadays, context of the fairs is social.

Gordana V. Pajić  
The Valjevo National Museum



Сузана М. АНТИЋ  
Народни музеј Зајечар

## ИВАЊДАНСКИ САБОР У РГОТИНИ

ЕТНОГРАФСКА МАНИФЕСТАЦИЈА КАО ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ  
У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ



Програм манифестације, Протина 2022 (С. Антић)

## ИВАЊДАНСКИ САБОР У РГОТИНИ

### ЕТНОГРАФСКА МАНИФЕСТАЦИЈА КАО ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

*Ајсџтракџи:* Ивањдански сабор одржава се традиционално у Рготини, селу у општини Зајечар. Овај сабор део је друштвене праксе и јавни догађај који се везује за 7. јул и чије практиковање доприноси јачању осећаја припадности групи, заједници. Као део етнографских манифестација, које се издвајају по својој атрактивности, Ивањдански сабор у Рготини представља приказ државног фолклоризма оствареног у оквиру културно-уметничких друштава.

*Кључне речи:* Рготина, Ивањдан, сабор, манифестација, културно наслеђе

**М**атеријална култура централног Балкана који обухвата и североисточну Србију, у периоду XVI – XIX век, развија се уз присутност јаким оријенталних струјања која пристижу заједно са турским освајањима. Од средине XV века, Зајечар<sup>1</sup> и села у његовој непосредној близини, како се могу пратити у турским изворима, припадали су области Црна Река. Име насеља Зајечар први пут се помиње у збирном попису Видинског санџака из 1466. године. Исписано је арапским алфабетом, тако да се може прочитати као Зајчар, Зајачар и Зајечар.<sup>2</sup>

У Зајечару и околини заступљене су све важније миграционе струје које су се у нашој прошлости образовале на подручју данашње Србије.<sup>3</sup>

Током Велике сеобе, крајем XVII века, на путу за прекодунавске хришћанске земље, моравско-вардарска миграциона струја оставила је траг у

<sup>1</sup> Зајечар се налази у Зајечарској котлини, где се код места званог Саставак, Црни и Бели Тимок уливају у Велики Тимок. Сама котлина се налази између карпатског и балканског планинског лука. У XXI веку град припада Зајечарском округу, административни је центар Тимочке крајине и највећи град у источној Србији. Према последњем попису, по етничком саставу, великим делом насељен је Србима, али Зајечар и околину одликује и мултиетничност - Роми, Власи, Бугари, Хрвати итд, што кроз друштвено-економски и културно-историјски оквир дају одређене специфичности овом крају.

<sup>2</sup> Душанка Бојанић Лукач, *Зајечар и Црна Река у време Ђурске владавине (15–18. век)* (Београд: Гласник Етнографског музеја 42, 1978), 40

<sup>3</sup> Косовско-ресавска миграциона струја кретала се са југозапада према североистоку. Формирала са на Косову под притиском усељавања Албанаца који су се као повлашћени под Турцима у масама (од XVII века) спуштали из северне Албаније у метохијско-косовску равницу. Ова миграциона струја кретала

Планиници, Ласову и Леновцу. Загорци из околине Видина населили су се у Заграђу, Вратарници и Новом Кориту, док су се припадници шопске струје, Тетевенци, населили у XVIII веку у деловима Великог Извора, Грљана и Зајечара. Миграциона струјања са севера ојачавала су и аутохтоно становништво влашког говора. У јужном делу ове области није било значајнијих миграционих кретања, па је тај крај искључиво насељен стариначким становништвом, које чини већину јужно од линије Вратарница – Тупижница. Знатан број становништва са Косова застао је овде и уткао се у масу старинаца, не губећи при том свест о свом пореклу. Њихови потомци и данас живе у Звездану, Вражогрнци и у Рготини, селу у коме је и динарска миграциона струја оставила своје трагове.<sup>4</sup>

Рготина се налази на Рготској, или како је још зову, Белој Реци. Већи део села је на левој обали, северно од реке. Прича се да је Рготина добила име по човеку који се први населио. Он је дошао, после друге сеобе становништва из старе Србије у Аустроугарску, где је боравио, чуо и научио немачке речи, као „ер гот“ (Herr Got), па је то овде после као узречицу употребљавао. Сељаци га стога прозову деда Јергота, по њему је и село названо Рготина.<sup>5</sup> Село је збијеног типа, и издељено на мале или крајеве. Мале су: Слана бара, Гола глава, Горња мала, Бачиште, Скапеј, Кључ и Црневна. Поред становника са Косова (село Сеница), има нешто досељеника и из Румуније и Бугарске. Стари крај су напустили под турским притиском. М. Драшкић наводи и да је у периоду од 1950. до 1970. године у Рготину досељено 46 породица, и то из: Подујева, Кладова, Пирота, Врања, Сврљига, Ниш, као и из околних села, од чега највише из Халова.<sup>6</sup>



Полагање венаца на гроб мајора Ткаченка (преузето са сајта)



Ивањдански венчићи, Рготина 2022 (С. Антић)

## Рѓошина 7. јула

Симболично спајајући историју и народну традицију коју 7. јул са собом носи, Рѓотина оживи за Ивањдан,<sup>7</sup> празник који се тог датума прославља. „Поклонили смо се сенима изгнулих у ратовима, али нисмо прескочили ни спомен-обележје руског мајора Ткаченка, који је, заједно са још седморицом својих сабораца, војника чувене Црвене армије, управо овде, у центру села, сахрањен 1. октобра

се у правцу уже Србије, све до њеног крајњег североистока (Петар Влаховић, Србија – земља народ живот обичаји, Београд 1999, 80) Динарску струју сачињавају досељеници из Црне Горе и црногорских брда (Петрово Село на Мирочу), Херцеговине, Босне, предела насељених Арбанасима, из Старог Влаха и Шумадије. (Маринко Станојевић, Зборник радова за познавање Тимочке крајине, књ. IV, Зајечар 1937, 47) Моравско-вардарска струја довела је деселењике из Поморавља, Повардарја и Грчке... Припадници шопске струје у којој је учествовало становништво од Тетевена, Лом Паланке, Белоградчика, пиротског краја и Загорја углавном нису ишли даље на север од околине Зајечара... Становништво влашког говора (Царани и Унгуријани, досељавали су се из предела северно од Дунава, из Алмаша и Ердеља), представља етнички спецификум и чини етничку мешавину од више генетских компонената, међу којима су најјаче словенска и романска (Гордана Живковић, Зајечар и околина, Зајечар 1974, 37)

<sup>4</sup> Зечевић, Слободан, *Уводни Шексџ* (Београд : Гласник Етнографског музеја 42, 1978), 9-10

<sup>5</sup> Маринко Станојевић, *Црна Река*, (Зајечар: издавач Новинска установа „Тимок“ Зајечар 1975), стр. 106

<sup>6</sup> Исто, стр. 107

<sup>7</sup> Сматра се да је претеча Ивањдана био стари словенски празник Купала, који је био посвећен Сунцу. Он је био један од четири најважнија словенска празника.



Ивањдански венчићи, Рѓотина 2022 (С. Антић)

1944. године. Рѓотина је у оба светска и балканским ратовима дала око 300 жртава, а није остала ни у ратним сукобима деведесетих година. То је село зачетника социјалистичке мисли Светозара Марковића, ђенералштабског пуковника Радоја Лазића, бројних научних радника, уметника, спортиста, вредних домаћина. Данас славимо и у част Ивањдана и устаничког 7. јула, поносимо се и нашим фолклором, школом богате традиције,



подсетио је Александар Шане Којић (94), најстарији Ргоћанин”.<sup>8</sup>

Девети, традиционални „Ивањдански сабор” у Рготини код Зајечара протекао је у целодневним свечаностима и културним програмима, сличан ранијим годинама. Девојке су плеле најлепше венце од ивањских трава и цвећа, одржана је смотра културно-уметничких друштава из Звездана, Халова, Дубочана, Рготине.<sup>9</sup>

Дефиле учесника центром села, претходило је културно-уметничком програму. Ивањдан је и вашарски дан, па је центар Рготине био пун током целог дана и вечери.

*Етнографска манифестација  
„Ивањдански сабор”*

Да би манифестација била што успешнији туристички производ, потребно је издвојити основне елементе који га поспешују. Све манифестације које су од значаја за туризам могу се поделити према пореклу извођења, трајности у месту одржавања, карактеру одржавања, садржају програма, масовности и уложеним финансијским средствима, али и према мотивима посетилаца. Манифестације имају свој специфичан карактер и садржину. Као део туристичке понуде, представљају се у Зајечару и околини са одређеним уметничким, забавним, образовним и сличним вредностима. Неке манифестације приказују различита уметничка, научна, привредна, спортска и друга достигнућа. Имају традицију одржавања и представљају квалитетан туристички производ.

„Ивањдански сабор” (етнографска манифестација)<sup>10</sup> одржава се у Рготини од 2013. године. Приликом организовања програма, манифестације и



Полагање венаца на гроб мајора Ткаченка (преузето са сајта)



Програм манифестације, Ргодина 2022 (С. Антић)



Програм манифестације, Рготина 2022 (С. Антић)

Празновао се 21. јуна, по грегоријанском календару и славио више дана. Почетак празника је вече пред дугодневницу, а завршавао се дан после ње. На Купале су се палиле обредне ватре, на врховима брда, који су Стари Словени ритуално прескакали ради прочишћења. Људи су газили по врућем пепелу и играли око ватре, док су чобани палили „лиле“ и обилазили око тора да би терали зле силе. Прихватањем хришћанства, Купало је замењен Светим Јованом. Датум празновања је померен на 7. јул, по грегоријанском календару и почиње се са прославом Ивањдана. О овом празнику је остало мало писаних података, највише у староруским хроникама <https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Kupalo-jedan-od-najbitnijih-slavnskih-praznika-slavi-ljetnu-dugodnevnicu/375472>

<sup>8</sup> <https://borskenarodne.com/ivanjdanski-sabor-urgotini-lepota-istoka-srbije/> датум (31.10.2022.)

<sup>9</sup> Културно-уметничко друштво „Зоран Гајић“ Рготина је обновљено 10.02.2011. Ово Културно-уметничко друштво је веома успешно и добитници су разних признања и награда за очување наше традиције. Броји око 90 чланова у 3 секције. <https://sr-rs.facebook.com/zorangajicrgotina/> (31.10.2022)

<sup>10</sup> Жељко Бјелац, *Туристичке манифестације у Србији* (Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ 82, 2010), 39

природне и антропогене туристичке вредности су у узрочно-последичној вези. Карактеристика организовања је перманентност одржавања уз такав програм који омогућава да посетиоци још током боравка могу да планирају своју поновну посету следећем извођењу. Посебност и атрактивност обезбеђује и релевантан број сталних посетилаца. Због тога се јавља жеља за обогаћивањем свакодневице прожимањем, а такође и приказивањем нечега јединственог, карактеристичног, традиционалног, препознатљивог, аутентичног – првенствено уношењем елемената властитог фолклора и етнографског, односно, културног наслеђа.

Културно наслеђе представља јединствену и незаменљиву културну вредност једног народа. Оно, с друге стране, јесте производ вишедеценијског, па и вишевековног процеса настанка једне културе, те директно указује на друштвени, али и целокупни образовни, културни, па и цивилизацијски ниво развоја. Вредност културног наслеђа, било да је реч о материјалном или нематеријалном, у константном је порасту због природно условљеног времена



Вашар, Рготина 2022 (С. Антић)



Вашар, Рготина 2022 (С. Антић)

трајања, али и због нестабилног окружења у смилу развоја нових технологија и промене стила и начина живота. Такође, важан фактор у очувању културног наслеђа одређених етничких група представља чињеница да је процес асимилације и изумирања чланова таквих група у непрекидном, забрињавајућем порасту. Стога је брига о очувању културног наслеђа у XXI веку не само декларативна обавеза надлежних институција, већ је то морална улога целокупног савременог друштва, које препознајући значај културне баштине ствара услове за њено очување и у будућности.<sup>11</sup> Овим приступом, „Ивањдански сабор“ у Рготини одржава се у циљу очувања културног наслеђа овог краја. Кроз избор најлепшег ивањданског венчића, који симболизује овај празник, кроз саборовање,<sup>12</sup> задовољена је потреба појединца/заједнице за дружењем, изражавањем и кроз песму и игру, уз поштовање верских и обичајних начела. Организатор ове манифестације је Народно позориште Тимочке крајине – Центар за културу „Зоран Радмиловић“ у сарадњи са Месном заједницом Рготина, а покровитељ је град Зајечар.



Платат Ивањдански сабор, Рготина 2022.

<sup>11</sup> <http://www.cink.rs/index.php/k/81-kulturno-naslede-kulturna-bastina> (31.10.2022.)

<sup>12</sup> У литератури, што пракса потврђује, сабори се све чешће помињу уз панаџуре (вашаре) који су имали превасходно економски карактер. Да су сабори и вашари постали синоними или јасно одвојене целине једног јавног догађаја, потврђују и данашња



Програм манифестације, Рготина 2022 (С. Антић)



Вашар, Рготина 2022 (С. Антић)

## ЛИТЕРАТУРА

Бјелац, Жељко. *Туристичке манифестације у Србији*, Београд: Гласник института „Јован Цвијић“ САНУ 82, 2010.

Бојанић-Лукач, Душанка. *Зајечар и Црна Река у време Турске владавине (15–18. век)*, Београд: Гласник Етнографског музеја 42, 1978.

Влаховић, Петар. *Србија – земља народ живих обичаја*, Београд: Етнографски музеј у Београду и Вукова задужбина 1999.

Живковић, Гордана. *Зајечар и околина*, Београд: Гласник Етнографског музеја 42, 1978.

Зечевић, Слободан. *Уводни шекси*, Београд: Гласник Етнографског музеја 42, 1978.

Јовичић, Жељко. *Феноменологија Туризма*, Београд: Научна књига, 1992.

истраживања. У монографијама о предеоним целинама народне светковине се јављају и под називима вашари и /или сабори, што је често повезано са сеоским славама, заветинама. Мирослава Лукић-Крстановић: *Научно шумачење сабора* (Београд: Зборник Етнографског музеја 1901-2001, број 8-9 2001), 22

Лукић-Крстановић Мирослава, *Фолклорно стваралаштво у бирократском коду – управљање музичким догађајем*, Београд: Гласник Етнографског института САНУ 52, 2004.

Лукић-Крстановић Мирослава, *Научно шумачење сабора*, Београд: Зборник Етнографског музеја, број 8–9, 2001.

Станојевић Маринко, *Црна Река*, Зајечар: издавач, Новинска установа „Тимок“ Зајечар, 1975.

Станојевић Маринко, *Косовци*, Зајечар: Зборник радова за познавање Тимочке крајине IV, 1937.

## ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

<http://www.cink.rs/index.php/k/81-kulturno-naslede-kulturna-bastina/> (31.10.2022.)

<https://sr-rs.facebook.com/zorangajicrgotina/>(31.10.2022.)

<https://borskenarodne.com/ivanjdanski-sabor-u-rgotini-lepota-istoka-srbije/>(31.10.2022.)

<https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Kupalo-jedan-od-najbitnijih-slavnskih-praznika-slavi-ljetnu-dugodnevnicu/375472/>(31.10.2022.)

SAINT JOVAN'S FAIR IN RGOTINA  
ETHNOGRAPHICAL MANIFESTATION AS AN EXAMPLE OF A GOOD PRACTICE OF KEEPING  
CULTURAL HERITAGE OF THE EAST SERBIA

*Summary*

Keeping cultural heritage is inseparable part of a man's environment and for it, its maintaining is directly connected to the policy of sustainable development. The idea of providing better quality of life is its basis, nowadays y and in the future. „Saint Jovan's fair“ (ethnographical manifestation) has been held in Rgotina (Municipality of Zaječar) from 2013. In 2022. There were activities which were happening the whole day and cultural programmes, the similar as in previous years. Connecting history and national tradition in a symbolic way, which is a spirit of the July 7th, Rgotina revives during Saint Jovan's Day, for the holiday that is celebrated on that day. Girls make wreaths of Galium verum (yellow bedstraw) and other flowers,

there is a performance of cultural – artistic associations from Zvezdan, Halov, Dubočani and Rgotina. Research of Saint Jovan's custom in Zaječar and its environment as immaterial cultural heritage is aimed to identify, research and prove social practice, complementary events and private ones that are connected with a certain time and space, and its applying contributes to a stronger feeling of belonging to the group, community.

Suzana M. Antić  
The Zaječar National Museum











## ИВАЊДАНСКИ ОБИЧАЈИ У СРБИЈИ

**Издавач:** Народни музеј Ваљево | **За издавача:** Јелена Николић Лекић  
**Уредница:** Гордана Пајић | **Рецензент:** др Татјана Бугарски | **Лектура и коректура:** Неда Пуношевац  
**Превод на енглески:** Светлана Бајић | **Дизајн:** Зоран Јуреш | **Фотографија на насловној страни:** фотодокументација  
Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин | **Web design:** ARhiMedia grup, Mathematical Institute  
**Графичка припрема и шtamа:** Атеље Јуреш | **Тираж:** 200 | Чачак 2022.

Захваљујемо на сарадњи установа и сарадницима на терену: Народном музеју Пожаревац, Музеју Понишавља Пирот, Народном музеју Зајечар, Народном музеју Зрењанин, Народном музеју Чачак, Завичајном музеју Рума, Удружењу за неговање културног наслеђа „Челник” Љиг, Библиотеци „Божидар Кнежевић” Уб.

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

398.332.2(497.11)(082)

ИВАЊДАНСКИ обичаји у Србији / [уредница Гордана Пајић]. - Ваљево : Народни музеј  
Ваљево, 2022 (Чачак : Атеље Јуреш). - 92 стр. : илустр. ; 22 x 22 cm

„Ова публикација је резултат истоименог пројекта ...“ --> колофон. - Тираж 200. - Напомене  
и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-84893-70-5

а) Народни обичаји -- Србија -- Зборници  
COBISS.SR-ID 82118153



ISBN 978-86-84893-70-5